

ئاستەكانى طۈشەنیطاي حەكایە تخوانى ھەمووشزان لە رۇمانى (ھەرقەس) ى مەحەممەد موکرى دا

مجموعة شعرية للشاعر عارف زاده عاصم القرن الثامن عشر

د.ن.ه جم خالید نة جمة ددین ئەلۋەنى مامؤستاي بەشى زمانى كوردى

ٿڻشة کي

ئەم لىكۈلەنەتىقىة، باسى بابەتىك دەكات كە لمەكتۇنة ئەفلاتون و ئەرسىتۇ بايەخيان ثىداۋە و ئۆلىنيان كەردووە، بەلام دوايى شىسطووی خراوا تا سەرتاكانى سەندى ئېستەم. لەم سەدەتىدا (ھىنرى جىمس) ئى ضىرۇكىنوس و رؤماننۇسى ئەتمىرىكى لە ئىشەكى هەندى لە ضىرۇكەتكانى خۇيدا ئاورى لىداۋەتتەمە و باسى بايەخى ئەم بابەتى كەردووە. دواي ئەتو ضەتدىن نۇوسىقىر و رەختەطرى ئۇرۇشى و ئەكى ئېرسى لەبۇوك و باختىن و جان بىئۇن و تۈدۈرۈف... هەندى كۆملەلى لىكۈلەنەتىقى طەنطيان لەسەر نۇوسييۇوە. لەتىزىر كارىطەرى باسەكانى ئەواندا هەندى نۇوسىقىر رۇذەلەلاتى (عەرقەب و فارس) و ئەكى (د. سىزىرا احمد قاسىم و د. شجاع مسلم العانى و موريس أبو ناضر) و (جمال ميرصادقى و ابراهيم يونسى) و ... هەندى. لەبوارى رەختەي ضىرۇك و رۈمان دا بايەخيان ثىداۋە و لىكۈلەنەقىان لەسەر نۇوسييۇوە 0 لە رەختەي كوردىش دا، ئەقۇندا بايەخ بەم بابەتە نەدراروا و جەطة لە هەندى و تار و لىكۈلەنەتە كە لە شوينى خۇيدا ئامادەقىان ئى دەكتەن، شىتكى طەنطى لەسەر نەقۇوسراوا. ئەم باسەتى ئېمەتىش ھەولىكە و دەخربىتە ئال ئەتو ھەتولانە.

- 1 - رووحانی کؤماری مهاباد لەسالی 1946ز.
  - 2 - نسکوئی شۆرشی ئەقیلول لەسالی 1975ز.
  - 3 - دەست تىكىرنىتۇقى شۇرۇش ثاڭ ضىندىد مانطىقى لە نسکوئى 1975 لېباشۇورى كوردستان. لەم ليكۈلىنەتۇقىدا ثاقىمان بىر دەوتە بىر كۈمىتەتى سەرضاۋاتى طىرناڭى ئۇرۇشى و فارسى و كوردى لە ئەمدا ئامادەمان ئىيىان كردووە. بەلام لەكتى و قەرتىرىنى نموونە لەدقىقى رۇمانى (ھەرقىس)، سەرتەتتا ئىش بىرطە و ئەرتەطرافة و قەرتىرا و كان ئامادەمان بە ذمارەتى ئەمۇ لاثېرەتى داوا كە ئەمۇ نموونانەمان لېيۇتى و قەرتىتۇرە.

لە رووی ناوەركەتوة باستەكتەمان كردووە بە دوو بەشتوە. لەھەر بەشىكدا سى تقوەرمان تترخان كردووە بؤ باسکەرنى ضەمەك و ئىناسەتى طۈشتىطىا و طۈشتىطىا حەكايەتھوانى ھەممۇ شىزان و ئاستەتكانى طۈشتىطىا و ئەكەن ئاستى كات و شوين و دەرىپىن. دواي ئەمە طەنطەرينى ئەنچام و سەرضاۋەتكانى ليكۈلىنى ئەكتەمان دەستت نىشان كردووە.

تقویری یەکەم: ضەمک و ثىناسەتى طۈشەنپىطا

باس کردنی طوشنیطا و دیاری کردنی ئەمۇ طۋەشەنیطايةى كە لە طېرانقاۋە ئەمانىيەك دا بەتكار ھاتوو، بە بابەتىكى نوی لقراخنة ئۇروشى و هەتروەها لە رەختى كوردى دادەتلىرى. ئەقلائۇن يەكمەن كەتسە كە لە باسى داستان دا، جىاوازى لقنيوان طېرانقاۋە سادە و لاسايى كردىنقاۋدا كردووە و ئەمۇنى ئىشانداوا كە كاتى شاعير بە دەقتى ئەۋىر ئەدۇى، لە شىوازدا ضۇئىيەتى قىسە كردنى ئەمۇ دەتفىئىنى. لە رىي دەنەتلىق، يان ئىشارەتتۇۋە لاسايى ئەمۇ كارەكتەر دەكتات كە ئەركى نواندى ئەمۇ لە ئەستۇ طرتۇۋە، بەلام ئەتەپ شاعير لە ھەممۇ شوينىكدا دەر بىڭىۋى و خۇي نەشارىتتۇۋە، ئەمۇ كاتان لاسايى كردىنقاۋە كە ھەلدىۋەشىتتۇۋە، و شىعەرەكەمەش دەبىتە طېرانقاۋە ئەمۇ سادە. ⁽²⁾ لەم بۈضۈونەدا، بەئاشكرا دەر دەكتەمۇ كە ئەمۇ فەتىلىمسۇوفە جىاوازى لقنيوان طېرانقاۋە خودى و طېرانقاۋە بابەتى لە داستانە شىعردا كردووە و ئەمۇنى ئىشانداوا، لە طېرانقاۋە بابەتى كە ئەمۇ ناوى لىباوا طېرانقاۋە سادە بە ھۆى دىيار بۇونى شاعير لە ھەممۇ شوينىكى داستانەكە، طۋەشەنیطاى خۇي بەتسەر طۋەشەنیطاى كارەكتەرەكان دا زال دەكتات و شىوازى لاسايى كردىنقاۋە ئەمۇ دىكە لەقىندا دەصىيت.

لتو سمرده‌کەمەش ئەرسىتۇ لە شىكىردىنەمە ئەنۋە ئەداستانەكانى ھۇمېرۇس دا باسى ئەقۋە ئەردووە كە ئەمۇ شاعىرە ئەقۋەندە دەستى نەخستۇنە كاروبارى كارەكتەرەكان و رووداۋەكانى بەقشىۋە ئەرامى ئىشانداۋە.⁽³⁾

هەر رضى ثەقىوەندى بەم باپتىقۇهە قىبى لەسىدە ئەتكەن دا، ئەقا دەكىرى و ئەكى باپتىكى نوى دەست كراۋاتقۇهە بە لىكۆلینەت و دىيارى كردى طىرنەتلىرىن بېنەما و ئەرك و خاسىتەكانى لە بنىاتى طىرانقۇتە ئەپىزەك و رۇمان دا و رەخنە ئەننەلەن ئەتمەرىكى بايەخىكى زۇرى ئىداوا بەتايىقى لەلايەن هىنرى جىمس و ئىرسى لەقبووك و والاس مارتەن و فەridمان و ئاشان لە نۇوسىنەكانى جان بىئۇنى فەرقەنسى و جىرار جىنیت و تۈزۈتىان تۈدۈرۈف و ئەقوسا رەخنە طارانى رووس و ئەكى باختىن و تۈماشىفيڪى و بۇرپىس ئۈسۈنلىكى ضەندىن لىكۆلینەت قىان لەسىر نۇوسى، يان لە دۇوتۇرى باس كردى ھونقىرى طىرانقۇدا بە قولى لە خاسىت و ئەركەكانى، دواون.

دیاره ثیش ئتو قۇناغە طۋاشتىپا شىسطوئ خراوة. لېقىر ئەقۋە لىقسالى 1932 جۈزىف وارين
دەربارى بايىخ نەدان بە طۋاشتىپا دەرىرىۋە. (4) طۋاشتىپا وەكۆ زاراوەتىك، شىيۇندى بە ھونقىرى
شىۋەكارقا هەتىيە و لەقۋە و قەطىراوا و ھېنراوەتە بوارى رەخنەتى رۇمانقۇ و بۇ ئەقۋە بەتكار ھېنراوا كە
طۇزارشت لە تىرىۋانىن و بۈضۇونى، حەكايىتچۇان و كارەكتەر ۋەكان يېكەن.

طۇشتىپا و ئەك جىرار جىنپىت دەللى لە دەقىط جىاوازە. طۇشتىپا ((بە ضاوا و دەقروونتۇۋە ھېtie و لە رىبى ئەتوانتۇۋە ئەتى جىيەنە خەمەنە ئەتكەن دەپرىت، كەضى دەقىط لەئاسىتى دەپرىنې زمانى دا بەخۆئى دارشتنىتە لەتوانقىيە حەكايىتەخوان بەضاوى كارەكتەر تەماشا بىكەت، بەلام ئىرۇسەتى طېرانتۇۋە و طواستىتۇۋە ئىناۋەرۇكى ضىوئىكەكە جى بەجى دەتكەت، بەمەتش طېرانتۇۋە خودى بەقىرەت ئەھىنەرى)).⁽⁵⁾ 0 لەپەر ئەنمۇنى رۈمان كۆملەلى روودا و بەتسەرھاتى ضەند كارەكتەر ئەققەق دەقىط ئەتكەن دەپرىت، بۇيى دەقىبى بایەخ بە طۇشە نىطاي ئەتو حەكايىتەخوان و كارەكتەر ئەتكەن دەپرىت كە لە روانچە ئەتوانتۇۋە ئىرۇسەتى ئەتو طېرانتۇۋە ئەتى بەجى دەگەر بىت.

لتعباره طرنه زاراوه طؤشتنبيطا لمثروستى طيرانقوه و طواستنقوه له حةكايتنقوه بؤ طوتار،
تزرظيتان تؤدئرف دقله ((سييتمين زاراوه طرنه كه رى دهادات بة و ظسفى طواستنقوه له حةكايتنقوه بؤ
طوتار، زاراوه طؤشتنبيطاهه. ئقۇ بەقسەر ھاتانلىرى كە جىيهانى حةكايتنقى لى ئىشكى دېت خۇ لەخۇدا ئىشىكەش
ناكىرين، بېڭلۈكى لە طؤشتنبيطاهەكى دىيارى كراوە ئەنچىم دەدرىت ... طؤشتنبيطا بەقەقاووى شويىنى ئەقى بىردى
دەطريتىقى، بەلام خواستىكى طونجاوا، ضونكە خاسىيەتە جۇراوجۇرەكانى تىردا ھاوتاردا ھاوتايان
نى پە.))⁽⁶⁾

بطةلى شىو ئىناسى طوشة نيطا كراوة لقوانة ئىناسىكە ئورىس ئۈسبىنىكى كە دەلى: ((طوشتىپا - بە شىۋىقەتكى طشتى - برىتى يە لە سىستېمەك بۇ نوادنى شوينى سى، يان ضوار رەهتىدى،

بە يارمەتى هەندى ئامرازى ھونقىرى تايىت بە شىۋاقيەتى ھونقىرى دىيارىكراو. خالى ناردىنىش لە سستەتى مى طشتىپتەن ئەلىل بىرىتى يە لە ئىطيەتى ئەمۇ كەمسەتى كارى وەسف كىردىنەتكە جى بەجى دەكتات.)⁽⁷⁾ ئەتم نىياسىتىيە وەتكو دەزدەتكەتى زىياتر تايىتتە بە ھونقىرى شىۋاكارى و كەمەتىر ئەمۇ ئەندى بە رۇمانقۇهەتىيە. هەقروەها ئەمۇ ئەندەشى كە ئەمۇ ئەندى بە رۇمانقۇهەتىيە تايىتتەكراوا بە طۈشە نىطىاي باپتى. لەتاتىكدا ضەندىن جۈرى طشتىپتە لە رۇمان دا بەكار ھېتىراوا وەتكو:

- 1 - خودی - ناوہ کی۔
  - 2 - بابتھی - دقرہ کی۔
  - 3 - طوشنہ نیطائی ؎ اولین تھے۔

لله كتبى تو خمة كانى داستانىش ئەم ثىناسىقىمان بېرضاو دەكتەمى:

طۇشتىپا بىرىتى يە لە ضۇنىيەتى طۇز ارشت كىردى رۇماننۇوس و حەكايەتتەخوان و كارەكتەرەكانى نا رۇمان لە بىر و بۇضۇونى خۇيان. ئەمەش ثېۋەندى بە جۇرى طېرەنچىقى رۇماننۇوس سەتوھەتىيە كە كار دەكائە سەر سەرچەم شىۋازى طېرەنچىقى رۇمانەتكە.

تموّری دووّم: جورّه کانی طؤشتنپیطا

طؤشتنيطا، يتكىكة لة بنياتة طرنطةكانى طيرانقوة لة رؤمان دا و ثميوقدى يتكى راستتوخوى به شيوازى بقرهم هينانى رؤمانقوه همية، بملکو بطرة هتلبداردنى جوزى طؤشتنيطا كاردةكاناته سفر ضئونىتى شيوازى نوسينى هتممو رؤمانيك. لقېز ئوقۇهى زۇرېتى ئوقۇرۇخنەطرانەتى باسى طؤشتنيطايان كردووه جەختيان لەسقى طرنطى و دەورى طشتنىطا لە بنياتى هونقىرى رؤمان دا كردىتقوه و بە توخمىكى هونقىرى بنقىرتى يان داناۋا. ئەمەش واي كردووه بەطقلى شىۋا جۈرەكانى ئۆلۈن بىكەن. 0 لە باسى شيوازەكانى طيرانقوه لة رؤمانى ((مەدام بۈظارى)) فلوڭىردا، ئېرسى لەبۈوك ئاماذاقى بەقۇه كردووه كە ئەق رؤماننۇسە بە دوو شيواز كارى طيرانقوهكە ئەتقىجام داۋا. لەم بارقىيتوه لەبۈوك دەلى: ((ھەندى جار، نوسقىر بەدقىقى خۇي قىسى دەكەت و ھەندى جارىش لەرىي يتكىكى لە كارەكتەرەكانقوه. لەم رؤمانەشدا زۇرجار لەرىي (ئىما) وە قىسى كردووه.))⁽⁹⁾

بەقطۇرەتى ئەم دوو شىۋازقىش، جۈرەكانى طېرەنقاھى لاي فلۇئىر كردۇۋە بە دوو جۈرەقا. يەكەميانى ناو ناوا (شىۋارامى) و دووچىمى ناو ناوا (درامى). سىباراقت بە يەكەم دەلى: ((لە ئىشکەش كردىنى ئىشلۇرىمى دا، دەپىنەن حەكایيەت خوان ھەتمەو شىزانە، باپتەتكەتى تى دەققىزىنى و بۇ خۇيەتى كورت دەكتەتتە.))⁽¹⁰⁾ كەضى لە بارەتى دووەمەۋە و تويىتى: ((لە ئىشکەش كردى درامى دا حەكایيەت خوان نادىارە، رووداۋەكانىش راستەخۆ ئىشکەشى خويىنەر دەكىرىن.))⁽¹¹⁾ 0 لمباسى رۇمان و طۇشەنېطادا، جان بىيۇن، جەختى لەسەر ئەقىۋەندى نىۋان طۈشە نىطاب دەرۋونناسى كردىتەۋە و ئاشان سى جۈرە روانىنى دەست نىشان كردوو:

ئەم سى جۇرە روانىنە، ئەمۇقىنى يان بەسى جۇرە طۈشە نىطاوا هەقىقە:

يەكتەمیان: بة طوشا نیطای حەکایەتتەخوانى ھەتموو شىزان ناسراوا كە زانیارى لە كارەكتەرەكان زۇرتىر.

دۇوەتەمیان: بة طوشا نیطای ھاوشان ناسراوا. ضۇنکە زانیارى ئەم و كارەكتەرەكان لەتىەك ئاستادىيە.

سېيەتەمیان: طوشا نیطای حەکایەتتەخوانى كەم شىزان دەظرىتتۇ، و ئەم حىکايەتتەخوانە تەقىيا لەدىرقۇقا لەرىيە ھەستەتكانى بىستان و دىتتەۋە زانیارى سەبارەت بة كارەكتەرەكان دەست دەكتەمى 0 دواى ئەتتۇ، ھەرىيەكە لە تۈماشىفىسىكى و تزظىتان تؤدۈرۈف، جۇرەكانى طوشا نیطاييان دابەش كردووە بەسەر دوو جۈر دا:

((1)- طوشا نیطای دەركى.)

2- طوشا نیطای ناوەتكى.)⁽¹³⁾

لىېردا، ئەم دوو رەخنەطرە، ھەتمان ئەم زانیاريانە دووبارە دەكتەنەتتۇ كە جان بىيون سەبارەت بة ((روانىن لە دواوا)) و ((روانىنى لەتەپلە)) باسى كردووە 0 نووسەرانى كوردىش ھەندى بايەخىان بة طوشا نیطا داوا و ھەتمان ئەم ئۆلىن كەنداڭەيان لەبىرضاو طرتۇوة كە جان بىيون و تۈماشىفىسىكى و تؤدۈرۈف ئىشنىاز يان كردووە. بۇ نموونە (حسىن عارف) لە طۈظارى بلىسە، وتارىكى دەربارە ئىشىۋەكانى طېرانتۇوة بلاوكەر دەتتۇوا. لەتۈيدا سى جۇرە طوشا نیطای ئۆلىن كردووە:

((1)- طوشا نیطای ھەتموو شىزان.)

2- طوشا نیطای كەم شىزان.

3- نامە طوشا نیطای.)⁽¹⁴⁾

ئەم ئۆلىنە و ئەتتۇ ئىتىز ساپىر كە لە ماستەرنامە ضاڭراۋەكە ئىدارى كردووە⁽¹⁵⁾ تايىقت كراون بة ضىرۇكى كوردى. بەلام نەجم خالىد ئەتتۇنى لە دوكتۇرانامە ضاڭراۋەكە ئىدارى تايىقتى كردووە بة سى نموونە ئىرمانى كوردى كە ئەتتۇنىش ذانى طقلى ئىپراھىم ئەممەد و شارى حسىن عارف و رازى خەمسە و جاف.⁽¹⁶⁾

تەقوقرى سېيەم: خاسىيەتكانى طوشا نیطاي حەکایەتتەخوانى ھەتموو شىزان
ھەتموو رۇمانىيەك حەکایەتتەخوانىيەكى هەمە. ئەم حەکایەتتەخوانە و ئەتتۇنى بة رۇماننۇس و
كارەكتەرەكاننە، جۇرى طوشا نیطاي بەتكار ھاتوو لە ئىشکەشكەنى كارەكتەر و وەسە رووداۋەكان
ئىدارى دەكتات.

سەبارەت ئەتتۇنى دەكتەرەكانى رۇماننۇس و حەکایەتتەخوان دوو بۇضۇونى سەرەتكى لەئارادىيە. يەكتەمیان
بروای بەتۇهەتىيە كە حەکایەتتەخوان كەنسى دووقۇمى رۇماننۇسو لەپاتى ئەم كارى طېرانتۇۋەكە ئەنچاجم
دەدات. كەمضى دووەتەمیان لە بروایە دايىە كە ((حەکایەتتەخوان خودى نووسەرنى يە و ئەم كەسە خەمەلييەت
كە طوتارىك بۇ خويىنەرەيەكى خەمەلىيە رۇوانە دەكتات. تەقىيا بة طوتى يان نووسىنى يەكتەم و شە بەمەقەبىتى
داھىنائى دەقى رۇمانىيەك ئەم دوانە ئىتكەمە ئەتتۇنى دەكتەرەيەن))⁽¹⁷⁾ لەم بارەتتۇ ئۆرسىنى ئەنچاجم دەلتى:
((كەسىيەتى رۇماننۇس لە حەکایەتتەخوان جىاوازە، لەبىر ئەتتۇ ئەرمۇنۇس مەرۇظىكى راستەقىنەتتە لە
طۇشت و خويىن دروست بۇوە، كەمضى حەکایەتتەخوان كەسىيەتى يەكتى خەمەلىيە يە يان وەتكو رۇلان بارت
دەلتى كااغزى يە و رۇماننۇس دايىناوه بۇ ئەتتۇ لەپاتى ئەم كارى طېرانتۇۋەكە ئەنچاجم بادت.)⁽¹⁸⁾)

ئەتتەرىضى ئەم دوو نووسەرە. حەکایەتتەخوان لە رۇماننۇس جىا دەكتەنەتتۇ لەسەر بىناغە ئەتتۇنى كەسىيەتى
ئەم و خاسىيەتى بایلۇجى رۇماننۇس، بەلام من بروام بەتۇھىيە يەتتايىتى لە رۇمانى ئايىدۇلۇجي دا
حەکایەتتەخوان نەتكەنەر لەپاتى رۇماننۇس كارى طېرانتۇۋە ئەرمۇن و كارەكتەرەكان
دەطىري بەتكو لە ھەتمان كات دا دەتوانىتتى بېتتە هەقلەترى طوشا نیطاي نووسەر و لەدەقى رۇماننە دا
طوزارشت لە بىر و بۇضۇونى ئەم بىكەت. ئەتتۇنى دىنوان حەکایەتتەخوان و طېرانتۇۋە ئەتتۇ دەكتەتتەنلىكى كە
((بەھەۋى طوشا نیطاۋە بة حەکایەتتەخوان دەتوترى طېرانتۇۋە ئەرمۇن و بۇ ئەتتۇ دوو زاراۋە ئەتتۇ ئىتكەمە

بەستراون، و ئاویتەی يەكتىر بۇنە: بى حەكاية تەخوان طۋەش نىطا دانامقۇرى، و بى طۋەش نىطاش حەكاية تەخوان لەقاو دەضى.)⁽¹⁹⁾

- 1- رؤمانی مؤنیفونی (واتا رؤمانی تاکه دقت).
  - 2- رؤمانی ثولیفونی (واتا رؤمانی فرة دقت).

لة ضوارضيّة طشتى جياوازى نیوان رومانى مؤنوفونى و رومانى ثولوفونى دا، ئوسبىنى تىبىنى ئئمۇة كىردوو كە ((لة رومانى مؤنوفونىدا يەك طوشة نيطاي ئايىدۇلۇجى بالا دقتىت دەقى، و ئەق طۈشە نيطايىة لەسىر جەم كارا ئەدقىبى يەتكەدا باو دەقى، و هەممۇر بەھاكان ملکەتىپى ئەق تاكە طوشة نيطايىه دەھىن. بەجۇرى ئەطظر طوشة نيطايىكى ئىضەۋانە لەسىر زارى كارەكتەرىيەك سەر ھەقل بەدات، ئەقا ئەق طوشة نيطايىة جارىكى تر لە طوشة نيطا باۋەكتۇھە لەلىدىسەنطىندرىتەمۇ، ئەم ھەلسەنطاندنة بۈضۈن و سەرقضاوەكەنى دەطرېتەمۇ، كەمپىلى لە رومانى ثوليفونى دا كۆمەتلى ئۇرانى دىار لە طوشەنطاي ئايىدۇلۇجى يە بالا دەستەكەدا بەدى دېت. ھۆى ئەمەتش بۇ ئئمۇة دەطظرېتەمۇ كە بىرەتمەكە ماڭىلى دامەززەر اندى زىاتر لە سىستەمەكى بالا ئىشتى هەتىيە. لەم حالتىش دا، ئەق سىستەمانە سەرىبەخۇ دەقىن و ... نۇوسەر نايتوى ملکەتىپى سىستەمەي بالا بە دەست، ھەلسەنطاندنى خودى و طېشىتن بە بىريارە تايىقەتىكەن بۇ خويىنر بەچى دەھىلى.)⁽²⁰⁾

لۀ رؤمانی مؤنّو فونیدا، طوّشة نیطای حکایه تخوانی هممو شتران لۀ طیرانقوه و باس و ثیشاندانی رووداو، و کاره کتتره کان دا باوه. ئەم جوّره طوّشة نیطاییش ئەرک و خاسیت و تابیهتی خۆی هەیه و بەمانانش لە جوّرە کانی دیکەتی طوّشة نیطا جیا دەگریتتەوە.

طؤشة نیطای حەکایەت خوانى ھەموو شىزان، ثىيوقىندى بە روانىنى دەرقى کى يەۋە هەقىيە. ((بەقىيى ئەم تەكىنیکە، طېرەرقۇقا لەدەرقۇقا رەۋادا ئەتكان تۆۋە، كارى طېرەن تۆۋە كە ئەنچام دەدات و ھەوالى كەسەيتىتەكان و بارى دەرقۇونى ئەمان بۇ باس دەكتەت.))⁽²¹⁾ ھەروەها لەرىي طؤشة نیطای ھەموو شىزان تۆۋە و ئەسفى رووخسار و ذىنەتە و ھەلس و كەفوت و رەۋشت و ھەقلىيستى سىياسى و كۈمەلائىتى كارەكتەرەكان دەكتەت.

لتباسی جیوازی نیوان طؤشە نیطای دقرەکى (ھەممو شتازان) و طؤشە نیطای ناوەکى (کەم شتازان) جىرار جىنپە ئامادە بقۇوة كردووە كە لەتىقە كەم دا، حەكايىت لەرىيەن ھۆشى كارەكتېرىكتۇۋە دەقەپەرەتتۇۋە، كەنلى لە دووقۇم دا، طېرەنتۇۋە كە سەقبارەت بە كارەكتېرىكتە نەڭ لەرىي ئەتتۇۋە ئىشىكەش بىكى.⁽²²⁾ طؤشە نیطای حەكايىتەخوانى ھەممۇ شتازان بقۇوة دەناسىرىتۇۋە كە رى نادات كارەكتېرەكان بەخۈيان بىنە سەرقەشان ئىرۇدا و دەقاڭان و طۇشتۇپ خۇيان راستەخۇ دەرېپېرن، بېڭلىك لەپاتى ئەتوان قىسە دەكەت و طؤشە نیطايىكەن يانلىشان دەدات و بارى دەرەنەن ئىشان شى دەكەنلىقۇ و لە رەروى كۈمەلايىتى و ئابورى يېقۇ باسیان دەكەت و ئاطايى لە ھەممۇ شىتكى ئەقۋانە و تەنانەت دەزانى لە شىتى دەرتا داخرا و ئەكانلىقۇ ئەقۋان ضى دەكەن و لەضى دەدقۇين.

بەشى دوو قم: ئاستەكانى طۈشە نىطايى هەممۇ شىزان لە رؤمانى (ھەرقەس) دا
لەم رؤمانىدا، طۈشەنلىقى خەتكىيەتىخوانى هەممۇ شىزان بىلا دەستە و لەقىرى ئەتمەتو، طۈشەنلىقى
كارەكتەر كە دىمارەيان دەقطانە نزىكەتى (50) كارەكتەر ئىشان دراواة. بەلكو بطرە بەشىك لەقى كارەكتەرانە
بەتايىقىتى، حەممە و خەچىجى، سەمالىپەن و سەقىر كەفت و مامۇستا رەشىد و نەسىر بىنى، ذىنە، ئەلمەمەد،

بەدرىيىدىلى رۇمانىتەكە طۈزۈرۈشتى لە ئايىدۇلۇجىيە رۇمانىنۇس دەكتەن، طقلى جار لە رووى زمانى و ئاستى رۇشنىيەرى يەقۇم دەبنە شىۋىيەتكى فۇئۆكراروى خودى ئەتو، و خۇيان لە بىر دەكتەن ياخود رۇمانىنۇس ئەقۇم لە بىر دەكتەن كە ئەقۇم كۆملەلە كارەكتەرىيەن و دەقى خاۋىتى دەقەن و ئىتەپ و طۈشە نىطايەتكى تايىېتى بن.

بەقەشقەنى ئاستەكانى حەكایەتتەخوانى ھەممۇشتنزان لەم رۇمانىدا دەكتەن بەسى بەشىمۇ:

1 - ئاستى كات.

2 - ئاستى شوين.

3 - ئاستى دەربىرىن.

ئەقۇ دابەش كەردىش مانى ئەقۇم نى يە كە ئەقۇ ئاستانە لېك دابراون و ئەقۇندى يان بەقەشقەنى ئەقۇم بە ئىضەتوانەقۇم ئىمە لەستەرتەقاوا جەخت لەستەر ئەقۇم دەكتەن كە ئەقۇ سى ئاستى ئەقۇندى يەكى ئورطانى ئىكەنەقۇم دەبەستى، ضۇنكە بەقەند ئەقۇم كە ئەقۇندى يەكى ئەقۇندى كات و شوين ئىكەنەقۇم بەستەراون و كار دەكتەن سەقەر شىۋىيە زمان و دەربىرىنى كارەكتەرەكان لە رووى كەلتۈرى و دەقەرەن و سىياسى و كۆمەلائىتى يەقۇم ئەقۇندەش دەربىرىن دەقەرەن خۇرى دەبىيىنى لە ئىشاندانى خاسىيەتى شوين و كات و هەقەرەها تونانى ئەقۇم ئەقۇم كە مەۋاداكانىان بەخاتە ضوارضىيەتى ضەند مەۋادايانى زمانى يەقۇم، بېجەطە لەقۇم كە دەقۇانى رەھەندىيەكى ئايىدۇلۇجى بەقۇان بېخىسى 0 لەم لېكۈلەنەقۇمدا، بە سى ئەقۇرەك جىا باسى ھەقەرەك لەقۇ ئاستانە دەكتەن و خاسىتەكانىان روون دەكتەنەقۇم.

تەقۇرە ئەكتەم: ئاستى كات

لەقەقەر ئەقۇم ئەقۇم لەقەر ئەكتەم ئەقۇ ئەقۇ شەزىنەقۇ طېرەنەقۇكەنى ئەنچام دراوا، بۇيە ئاساپىيە كە كاتى راپردوو بەستەر زۇرېتى طېرەنەقۇكەدا زال بىي، و حەكایەتتەخوان لە ھەممۇ كات و سانىك دا ئىش كارەكتەرەكان بىزانى ض روو دەدات و لە راپردوو دا ئەقۇان ضۇن بۇونە و لە ئىستادا ضۇن بىر دەكتەنەقۇم و بە ض شىۋىيەتكى دەقەرەننە ئايىندا 0 بە كار ھىنانى فرمانى راپردوو، ئەقۇم دەطەتىيەنى كە لە ئىشتى ئەقۇ فرمانەقۇم ھەممىش دروستەتكى، خواۋەندى، يان حەكایەتتەخوانىك، خۇرى شارەدۇتەقۇم، و جىهانە باسکراوەكە راظە دەكتەن و دەقىقىوئى دەقىقىوئى بە زووتىرىن كات و بە طونجاوتىرىن شىۋىءەھۇ و مېبىست ئىكەنەقۇم بېقەستى⁽²³⁾.

حەكایەتتەخوانى رۇمانى ھەقەرسىيش لەستەرتەقاوا خۇرى و ائىشان دەدات كە ئاطاي لە ھەممۇ شىتىكى كارەكتەرەكانە و دەقەنلى ئازار و نەھامەتى و ئاوارقىي و بىرسىتى و مردن و تىكۈشانى ئەقۇان ضى يە. ھەقەرەها تەفسىرى ھەممۇ رووداوا، و بەستەرەتەكانى لايە و وەتكو جىهانىيە ئامادە كە سەرچەم بەنەماكانى لەقۇ و ئىش خراۋەتتە رۇو تەقماشى ئەكتەرەكان دەكتەن.

سەرتەتاي رووداوا ئەكتەم (ھەقەرس) بە رووخانى كۈمارى مەباباد لە سالى 1964 دەست ئى دەكتەن و درىيە دەكتىشى ئەمتا نىكۈئى ئەقەلول لەمسالى 1975 و لە مانطى ئىنجى ئەقۇ سالە كە بەستەرتەتاي دەست ئىكەنەقۇ شۇرۇشىكى دىكە دادەقەر ئەكتەم كۆتايى ئى دېت 0 ئەقۇ رۇمانە سەرتەتا و ناوەقتى دەكتەن كۆتايى ھەمە، بەلام كۆتايى يەكتەم كراۋەتتى طویرەتى ئەقۇ دابەشكەرنەش كۆملەلە كارەكتەر بەشدارى دەكتەن لە رووداوا ئەكتەم دا. طەننەتلىيەن ئەمانقۇن:

1 - حەمە.

2 - خەجى ئى ذى حەمە.

3 - سمايل برای حەمە.

4 - ئەحەمەد كورى حەمە.

5 - نەسرىن ذى ئەحەمەد.

بەھۇ كارەساتى رووخانى كۈمارى مەباباد، حەمە و خەجى و سمايل لە طوندى ھەقەجىرەتى سەرقە شارى سەرقە لە رۇذەلەلەتى كوردىستان ھەللىيەن و ئاوارقى شارى كەركۈوك و بەغدا دەقىن.

ستره تنا ثهتنا ده بنهن بهر نيمضه همشكتويك له بناري ضيای (بتيان). له ويوه حه کايه تخوان سات به سات رووداوه کانی ذيانيان له ثاش و ثيشی ئتو كارتساته ده طيريتتوهه و له لاثره (8) همشت دا دهلى: ((ئتم نيمضه همشكتوتة له دهمه و ئيوارى سالى 1946 دا هېتساھى ماندوو يېتى ئتم سى كەنەقت و رقتبووار دووهى هەلەمدى. كزه بايەكى سارىش دوا تىشكى هەقاوا نيوه ئاوابووهكەتى نيوان ترۇئەتكانى را او دقاڭو تارىيکى به دواي خويدا ئىللى كېش دەكرد و بەقسەر زقىدا رايەخسەت. ئتو سى شەكمەتە ورتىيان لە دەم نە دەھاتە دقر، بى مەتبەست سەتىرى ئاسمانىيان دەكرد، ...))

طفرانقة بؤ ئتو بەستەر هاتە، كە ثىيۇنندى بة رووداۋىكى واقىعى ذيانى مىللتى كوردۇقا هەقىيە تەقىيا بؤ ئوقۇمە لەرىي ئىشاندانى ھۇ و ھۆكارەكانى ئوقۇمە باسى نسکۈ شۇرۇشى ئەقىلول بکات و ئەقۇ نسکۈيەش بؤ ھەمان ئەقۇ ھەپىانە بەطىرەتتە كە رووداۋى يەتكەمى لىيە بەندى ھاتوو، بؤيە لەكتەن نسکۈ ئەقىلول دا ھەتكەيەت خوان زەينى خوینەر بؤ زەقەتى بەستەر ھاتى رووخانى كۆمارى مەباباد دەطىرەتتە و باسى ھۇ و ھۆكارەكانى ئەقۇ رووداۋە لە (L 193) دا دەكا و دەلى: ((بىیست و نۇ سالى رېبةقى بەر لە ئىستا قازى و سەقىف، سەربەززانە ضۇونە ئاي قەنارە، ئىلاۋەكانىيەن كەمۇتە نۇور سەقى ئىنسانى كورد.. بىیست و نۇ سال لەممە بەر، كۆمارى روخا ئاش ئوقۇ بؤ سالى دەنیاى رؤشنى بىنى، سەرنىطۇن كرا، فرۇشرا، بەرذۇقا ئەقى دەلەقان، بىرە ئوقۇت، سىياسەت بازان، كۆمار و خوینى كوردىيان ئىضايىتە. ئىدى ئەناھەنەتتەيى و دەرىيەتەرى، ھەزاران تەقەنطى سەرخوار لە كاروانىكى نەسرەوتدا، خاك و لاڭتىان سەئارە ئوقۇ دواى خويان.. ملى رى يان طرتە بەر.. مەباباد، مەھاباد، قورقۇشىيان بەسقى شادا توانقۇ و ئەقى قازى دەركەتتە.. شاترسى ئەتما!))

لە زەمەنی ئەتو بەستەرھاتىدا، حەكایەتھۇانى ھەممۇ شىزان بەئاشكرا دىارقا لەدەرقۇ ئەمەنەكىنى رەوو خانى كۈمارى مەباباد بؤ خيانەت و طەمەتى سىاستەت بازان و بېرىذقۇندى دەولەتلىك و ئاراسىتى بىرە نەمۇتەكەن دەطلىرىتىقە. دواي ئۇمۇت باسى ضەتكى سەرقەرقۇ خوارى ئىشىمەرتە بى ئۆمىدەكەن دەكتا لە زەمەنی نسکۈي ئەپيلوپىش دا ھەمان حىەكایەتھۇان، لەزەمەن ئەتكەتلىكەن دا ئامادەتى و لەقىرى ئەتوانۇتە باسى ھەمان ئەمۇ ھۆكۈرانە لە (L 226) دا دەكتا كە رى خۇش كەفر بۇون بؤ ھانتە ئىشىتۇتى ئەتو بەستەرھاتىقۇ و بەتم جۇرە لە رىي دايىقلۇطى راستەتھۇئى (خەجى و مارف) قۇدەقىانخاتە رەوو: ((- ئەقىرى صۈن وا .. ؟ ضى بۇ؟

- **باني تقو او هضر نةما هقر هضر نةما؟!**

- يقلّ تقوّا .. ضُوْلَةَكَةَ كُونِيُّشَ نَقْمَا ..

ضفء ز -

- بقلی تفانهت ئەو تفهنتانەي زمانى حەق طۈمان بۇون، لەر رۈزىدا لال بۇون، مەبىن، بىزبان لەخۇ دەكىر دەۋە كە يەشانى، ئىمماق قىن ...)).

محتمەد موکری لە رؤمانى (ھەرقس) يش دا، بۇ ھەمان مەبىتى طەمەتى بە زەقەنی رووداۋەكان كىدوو، بۇ ئۆتۈي بتوانى ضەند طۈشتۈطىيەلە يەڭى زەمن دا بخاتە طېرانتۇكەمەت. بۇ نموونە حەكايەتخوان، ھەلثەرسى و ترسنۈكى و خود ئەرسى ئاغايى طوندى ھەتجىرى، ئاش رووخانى كۈمارى مەباباد لە (ل 53) دا دەخاتە بېرىضاو و دەلى:

((ئاغالە ئىشوازى سەركرىدة داندرەتكان رۇوى لە ئىياۋەكانى كرد و بە كوردى ئىي دەقتىن:

- ئا ... رؤلە ضەند جارم ئى وتن حەكمەت بە عارتىباھە كەرويىشك دەطرى!

رووى لەسەركرىدة داندرەتكان كرد و لەسىر يەڭى دەقىووت:

يا خوابەخىر بىنۇمە، ئى و قۇدماتان خىرى ئىيۇ بۇو، بەخىر بىنۇمە، ياخوا بەخىر بىنۇمە .. خۇ ئەطەر فرىيامان نەكتەوبان، ئەقاھەنرەن بە فەتەرەتىيان دەپىرىدىن و زقۇى و زارىان داطىر دەكىر .. حەقىما و ناموسىشمان دەكتەمەت ئىيە دەستىيان ، ياخوا بەخىر بىنۇمە .. سەد جار بەخىر بىنۇمە .. مالى خۇتانە .. سەر، مال، مال، مال.. ھەرضى يەڭى ئىيۇ بەقەرمۇن لە ئوغىدايە .. ھەزار جار بەخىر بىنۇمە)).

ئەم طۈشە نېطىيە، بە ئىيچەۋانى طۈشتۈطىاي لەقە و ئىشى ھەمکان ئاغايى، كە سالى ئىش رووخانى كۈمارى مەباباد دەرى بىر بۇو. حەكايەتخوان لەرىي كىدارى بىرەتتۇمە (خەجى) وە دەقى قىسەكانى ئەتو سەبارەت بە شۇرش لە (ل 54) دا دەخاتە روو:

((- كورىنە طوی بطرن!

ئەمرۇ رۈذى لەخۇ بوردىن و تىكۈشان و ھەقىمەتە! ئەطەر ئەمرۇ شتى بە شت نەكتەين. ئەقا مىدۇو ھەرتىيز لېيمان نابورى .. ئەطەر تائىستا لە رووى نەقامى يەقۇمە كەم تەرخەميمان بېرانبېر نەكتەتكەمان كىربى، دەبى ئەمۇ ھەممۇمان بېنەڭ دەنەن بېنەڭ دل بە يەڭى بېر بەقەر قوە بىنەنە مەقىدان! سەر و مال، ھەرضى يەكمان ھەقىي، بۇ سەرىبەستى و سەرىبەزى ئەم نەكتەمە، بۇ ئازادى مىللەتكەمان بى!! دەبى خۇ بەخت كەتىن! ...).

لىرەدا دەبىنەن دوو طۈشە نېطىاي جىاواز بېرانبېر يەڭى دىيارە (شۇرش) لە دوو زەمنى جىاواز داشىشەن كراوة. ھەر دوو طۈشتۈطا يەڭىش تايىقىن بە يەڭى كارەكتەر. كردارى ئىشاندانەكەمش لەرىي حەكايەتخوانى ھەمۇ شەزانەتتۇمە جى بەجى كراوة. لە يەڭىمياندا حەكايەتخوان طۈشتۈطىاي كارەكتەر دەطوازىتەمە. واتا كارەكتەر لەزەمەتى حەكايەتخوان دا دەزى و حەكايەتخوان لەتكاتى ئىستادا قىسەكانى ئەم دەطىرىتەمە، بەلام لە دوو قەم دا، خەجى بېرى دەكتۇيتەمە و حەكايەتخوان لە زېنى ئەتەقە دەقى طۈشتۈطىيەتكە دەطىرىتەمە. بەم بېرەتتۇمە زەقەتى طېرانتۇكە تىڭى شەكاۋە. لە يەڭى كات دا بېرروى دوو زەقەنلىقى خۇيى دا كراوتەتتۇمە. يەڭىميان ئىقىيەندى بە ئاغاۋە ھەقىي لە دوو ھەقلىيىتى جىاوازدا. دووهەميان ئىقىيەندى بە (خەجى) وە ھەقىي كە رۈلى شایىت دەطىرىت سەبارەت بە ھەقلىيىتە دەذەكەنلى ئاغا. بېجەتە لە زەمنى بابقى حەكايەتخوان كە لە رىي بەتكار ھېنانى رانواي (ئۇ) وە ھەر دوو طۈشتۈطىيەتكەنلى ھېناؤتە ناو دەقەكەمە (0 بۇ بەستەتتۇمە ئەم دوو ھەقلىيىتە جىاواز بە جىاواز و ناكۈكى ھەقلىيىتى هەندى لەبىرثرسانى شۇرشى ئەقىلول لەتكاتى شۇرش و ئاش نسکۇ بە مەبىتى تەفسىر كەنلى ھۆيەتكەنلى ئەم رووداۋە، رۈماننۇوس دووبارا لەرىي دىدى (خەجى) وە ھەمان ھەلثەرسى و خۇثەرسى و بى ھەقلىيىتى ئەم دەنە بېرثارسانە دەخاتە بېرىضاو و لە (ل 224) دا دەلى:

((خەجى، قىد باورى نەتكەردى تا بە ضاوانى خۇى لە تەقلىقىزىيەندى بىنى:

ئەقا بە كۈمىل، دەستە ئىشىمەرطە ضەتكى قورس و سووك دادقىن و تەسلىم دەبنەتە!!

ئەمە (فلانە كۈنة مەسئۇلىش) لە تەقلىقىزىيەندى دەلى:

- خەلکىنە .. بە ھەلەدا ضۇو بۇوین .. مىرى نىشىمانى بە رەحىمە!! ئىمە خرات بۇوين .. مىرى لى

ى بىر دووين .. ئىدى ئىۋوش بىضنە دوو كەسۈكار تان بىانھېنەتتۇمە .. بىسە ئىتىر .. ئىمە سەر بە

ئىستەعماڭ و زايىنېت و ...)).

ئەم طۈشە نىطابىيە، ھەنئەرستى ئاغايى طوندەكتى ھەتھىرىقى و قىبىر دەھىنايىقۇ، ضۇنکە ئەو بىر
ئىران سالىئىك ئىش نسکۈي ئېلىولول و ئەكولە (ل 224) دەقەكتەدا ئامادەتى ئىكراوة دەيانووت: ((
ھەظالان .. خەتكى بە شەرقى كوردىستان! طەر مىرى دەست لە تەرىخىل و تەعرىب ھەنەطرى، ئەقا دەبى
دەرسىكى ئەتوتى بىدىن كە ھەرقىز لەقىرى نەكتات .. دەبى ضۇكى ئى دابىدىن، ئالاى شى ئى بەقىز
بەكتەنەمۇ، بەقى خەتكى بەشەرقى كوردىستان! دەبى تا دوا دلۇنە خوين شەرى لەتەقل دا بىكىن و مافى
رەۋاى خۇمانى ئى بىسلىمىن و ...))

دیارى كەرنى زەمنى ئەتو طۈشەنەپەيانە كە ئىيوقەندىان بە رووخانى كۆمارى مەباباد و نسکۈي
ئېلىولەتە هەقىيە، و ئەكىمە بۇ دەضىن تەقىيا بۇ جەخت كەردىنەتە لە سەر ھاوجۇرى فاكەتە ناوھۇيى و
دەرقىكى يەكانى ئەتو دوو بەسەرھاتە لە طۈشەنەپەي رۇماننۇسەتە.

ئەم شېوارە واي كەردووە طۈشەنەپەي رۇماننۇس لە طۈشەنەپەي كارەكتەركان بە دەسەلات تر بى
و زۇربەيان بە تايىەتى طۈشەنەپەي كارەكتەرە سەرەتكى يەكان ملکەتى طۈشەنەپەي رۇماننۇس بن. ئەم
جۇرە دەربىرىنە واي كەردووە كە ئىيەتى ئەيدۇلۇجى كارەكتەركان لە خزمەتى ئىيەتى ئەيدۇلۇجى نۇوسەردا
بن و خاسىيەتى خۇيان لەقدەست بىقىن. ئەم جۇرە تەسىك بىنى يە ئەطەقىر ھەر رۇماننۇسىك بەكارى بىنى
((دەكتەۋىتە و ئەز دانىكى راستەخۇوە، لە واقىعى ذىيان دوور دەكتەۋىتە كە بەخۇى واقىعىكى لىك ئالا و
تىكىضرىداوا لە نىوان ئىيەتە جىاواز و دەتكان دا ...))⁽²⁵⁾ و ناكى لە ضوارضىبەتى يەتك ئىيەتەو يەتك
طۈشەنەپەي زەمەنلى ئە بال بەس بىرى.

بە طوپەرىقى ئەتو نۇمونانى لىرە شى كرانقۇ، دەقىبىنин حەكایەتتەخوان لە رۇمانى ھەرقەقس دا لە
دەرقۇقى كارەكتەركان و لەقاو زەمنى خۇيد دا و قىتاوا، بۇيە لەقىستاي خۇيقۇ، واتە لە زەمنى فيزىكى
خۇيقۇ، دەرۋانىتە زەمەنلى كارەكتەركان و لە طۈشەنەپەي تايىەتى يەقۇان ھەنەتسەنەتىنە و
تەماشىيان دەكتات. لەقىر ئەتە سەنورى زانىنى لەقۇان فراوانترە و طۈشەنەپەي كەتىشى كەتوتە دەرقۇقى
طېرەنچەتكە. واتە خاۋىتى طۈشەنەپەي تايىەتى دەرقەتكى يە و رى نادات كارەكتەركان لە طۈشەنەپەي خودى
خۇيقۇتە بى دەست تىۋەر دانى ئەم لە زەمەنلى خۇيان دا طۇز ارشت لە خۇيان بەقىن.

تەۋەرى دووقم: ئاستى شوین

شوين لەم رۇمانىدا، توخمىكى ھونتىرى طەنط ئىك دەھىنەي و لە رىي ئەتەقۇ ئاشنائى طۈشەنەپەي
حەكایەتتەخوان و زۇربەتى كارەكتەركان دەقىبىن، بەلگۇ بەرە شوين دەوريكى بەرضاوى طېرەنچەتكەت لە
تىكەھاتى كەسىتى ئەقۇان و طۇرانى بارى دەرۋونى و طۈشەنەپەي سىياسى و رەفتارىان 0 طەقلى
جار لەرېي شوينىتە مەملەتىنى ناو دەرۋونىيان و ھەزوەها دروستكەنە ئىيوقەندىيەكانىيان لە ئاستى كۆمەلەيەتى
و رۇشىبىرى و ئىشىتى دا بەدقىر دەكتەۋىت 0 لەم رۇمانى (ھەرقەقس) دا ناوى زىاتر لە ھەنەذە شوين ھاتۇۋە
كە طەنطەرەنەن ئەمانەن:

- 1 - طوندى ھەتھىرى.
- 2 - نىمۇضە ئەشكەمەت.
- 3 - مەباباد.
- 4 - كەركووك.
- 5 - بەغدا.
- 6 - خەستەخانە ئەقزىل لە بەغدا.
- 7 - ئۇتىلى شەقلىماشى لە مەباباد.
- 8 - ئۇردوطاي زىۋە لە ئىران.
- 9 - ھەقىئەتى تەحقىقى كەركووك.
- 10 - ضيائى قەندىل.

لقم شوینانه هندي شوينى ديكىدا رووداو دروست دقى، متشهد دەكان دادەمەزىن، كارەكتەرەكان يەكتەر دەقانسۇن و ئاشنای يەكتەر دەبن و يەكىان خوش دەۋى و دذايىتى يەكتەر دەكتەن. بەطشى مىذۇرى ئىيانى مرؤظ دەخرييە ناو طوتارىكى ئەتقىبى يەقۇ.

رووداوى يەكتەم، لە طوندى هەتھىچىرۇقۇ دەقىت ئى دەكتات. حەممە و سمايل و خەجى ئاش رووخانى كۆمارى مەباباد، هەقلدىن و ئەتقىن دەتكەن ئاسياۋەكەتى مېرزا قولى. لقۇي نزىكەتى مانطى خۇ حەشار دەدقەن. هەتھىچە كەضتەل كە ثۈرۈزاي (خەجى) يەقۇ بەتمامى دەقىبى، بەلام لەپتەر هەزارى و دەقىت كورتى نايدەقتى و دەيدەن بە حەممەتى كورە كويىخا، بۇ تۈلە سەندىنەتە دەضىيەت ئاي طانىكى دەتەرمە و هەموالىان لىدەدا. دەتەرمە دەردىنە ناو طوند. حەممە و سمايل و خەجى هەقلدىن و ئەتقىن دەتكەن نىمەتتە ئەشكەتوتى. دەتەرمە حاجى فەرقەجي خزمى حەممە دەكۈن. حەممە و سمايل لە تۈلەتى حاجى فەرقەج دا ضەند دەتەرمە دەكۈن ئەقانىش دوايى طوندەكە دەقسۇتىن و هەتھىر و هەممۇ خەلقى طوندەكە دەكۈن. بەم رووداوانە ھىلە سەركى يەكانى رەمانەكە دادەمەزىرە و ئىيانى كارەكتەرەكان دەطورىت و طېرانەتە بەسەرەتات لە ئاستى حىكايەتتە بۇ ئاستى طوتار دەطوازىرىتەتە. ترس و ذان و بىرىتى و ئاوارقىي و طۇرانى بارى دەرەرونى و رەفتار و رەۋشتى كارەكتەرەكان دەقىت ئى دەكتات، بەلام طوشەتەنیطاي حەكايەتتەخوان و ئەك خۇي دەمەنلى 0 حەكايەتتەخوانى هەممۇ شىزان لە (ل 7) بەم جۈرە باسى ئاثارامى و شەلەذانى بارى دەرەرونى و ضارۇتۇرسى نادىيارى (حەممە و خەجى و سمايل) لەقاو نىمەتتە ئەشكەتوتەكىدا دەكتات و دەلى:

((ئەم سى جۈوتە ضاوا، نىمەتتە خاموش و شەشكەتە تۈر بۇون لە دېمىتى بى تەممەنلى سېتىنى يى ترسناڭ، شەقەميان لە يەكىدى دەكىر، و ئەك ئەقۇقى ھەترەپىز لە يەكتەر نامۇين، ئاولە باه جۈرە تزوکاندىكى ئىللە، بە شەرمەتە يەكتەيىان ھەلەلەلوشى. ھەق جۈوتە ضاواش خۇي بە ئەتقاھەنەتى سەقى خاۋەنەتە خۇي دەزانى. ھەق سەقەقىش ياد و وېنەتى و وشەتى تىكىضرىداى كەلەك كردىبو، ض جى و تونانى و قەرطەرتى شىنى دى نېبۇو...))

بە لىكەنەتە دەرەرون و ضارۇتۇرسى ئەقەنەتە، ئەقەمان بۇ دەرەتكەتە كە حەكايەتتەخوانى هەممۇ شىزان ھەولى ئەقۇ دەدادات لەرېي شوينەتە وردىتىن و شار او ئەتنىن ھەستى كارەكتەرەكان ئاشكرا بەكتات و ئەقۇ ئىشان بەلتات كە ((شارقازايى يەكتى تەقاوىي ھەقى، هەممۇ شەتىك دەزانى و دەبىنى، ھېپ شەتىكى لى شاراوة نى يە، راستە ئەقۇ طشت زانىيارى يەكانى خۇي يەكسەر بۇ خوينەر ناطوازىتەتە و زۇربەقان دەھىلەتەتە تا بە لوتكەتى رەمانەتكە دەدەتات، بەلام بەھەق حال حەكايەتتەخوانى هەممۇ شىزانە)))⁽²⁶⁾ ھەقۇرەها لە (ل 7) دا، حەكايەتتەخوان و قەسفى نىمەتتە ئەشكەتوتەكە دەكتات و دەلى:

((نىمەتتە ئەشكەتوتەكە، لە رووى ضەند طا بەقىدىكى لە يەكتەر نزىكى بنارى زنجبىرە ضىاپىيەك دەمى دا ضەقاندىبو، تەقىنها بۇ شەمۈيک ھەناسەتى ماندووېتى رېبوا و كۆضەر و قاضااغضى و راوكەر و فيرارى دەكىرە خۇراك و تىكەل بەشى و بىدەقەطى دیوارە رىزىوەكانى دەبۇو، رۇذى دوايىش بەھەمان بىدەقەطى يەقۇ بە رى يانى دەخىست...))

لقم و قەفسە بابەتى يە سادەدا، كە بەكۈملە و شەمەتىكى روون و واتا دىار ئەتقىجام دراوة، حەكايەتتەخوان، خاسىتە جوطرافىي يەكانى شوينانەتكە دەرەتخات و جۈرى ئەقۇ كەمسانەش دىيارى دەكتات كە تەقىنها بۇ شەمۈيک ئەتقىن دەتكەن بەقىر ئەقۇ جۈرە شوينانە و ئەك رېبوا، كۆضەر، قاضااغضى، راوكەر، فيرار. لىرەدا رەمانەتۇرس مۇنناتاجى شوينى دروست كردووە. شوينى كردىتە باطراونى رووداۋ، يان شانؤيەتك بۇ ناساندىنى كارەكتەرەكان. و قەفسەكە زۇر تەقلىدە بۇ ئەقۇ كراوة كارەكتەر و شوين لە طوشە نىطاپەتكى دەرقەكى يەقۇ، كە تايىتەتە بە حەكايەتتەخوانى هەممۇ شىزان، ئىشکەتەش بە خوينەران بەكتات و ئەقۇ جۈرە طوشەنەتەپەش ((لە طېرانەتە ئەقۇ رەمانى كلاسيكى دا باۋە و لەسەر بەتمامى ضەمكى حەكايەتتەخوانى هەممۇ شىزان دادەمەزىرەت كە ئاطاي لە دەرقەۋە و ناۋوچىيە و بابەتەتكە ئىشکەتەش دەكتات بى ئەقۇ ئامادە بە سەرضاۋە ئەقۇ رەمانى كەنلى بەقىزاك لە رەمانى رىاليزمى دا بەباشتىرۇن شىۋە ئەم رەۋەتى نواندووە)))⁽²⁷⁾

حەكایەتەخوانى ئەم رۇمانە، سوود لە شوین و قىدەطرى نەك تەنبا بۇ شىكىر دىنەۋە ئىبارى دەزرونى و
وەسى رووخسarı كارەكتىرەكان، بەڭلۈ لەھەمان كات دا بارى ضىنایەتى ئۇوانىش بۇ خويئەر دەست
نېشان دەكتات. ئەم دىياردىتىش لە باسکەرنى بارى ضىنایەتى حەتمە لە (ل 13-14) رۇمانەكتەدا بە
دەزەكتۈي كاتى كە ئەق و خەجى ئى ذى و سمايلى برا بضۇوكى لەقاو نىمىضە ئەشكەوتەدا دەبن
0 حەكایەتەخوان دەلى:

((حەتمە بى ئىشتىها نانە وشكەتكە دەجاوى، بۇ قوت نەدەدر! ناحقى نەبۇو:

كۈرە كويىخاول دەست و ئى سى يە، راھاتلۇرى ناز و نىعەمەتە دىنيا نەدىدە، بۇ قىيەت و ئەخۇدا
كىرىن، بۇ شەشە حەتوت مانطى دوو رىز فيشەكەنلى راست و ضەقى لەتسەر ستارخانىكەمپىدا دەبەست،
رېزى فېشەكى دەماناضەتى دە تىر و خەقچەقىرى كەنلى مىشت و سى، بەقېر شەشەنەكەمپىدة بۇو، بە رۇنى
مېشىك قوناغى تەقەنطەكە (نەايەت جانداركەتى) ضەقور دەكرد، دەپەيسكەنلىق، دەستە سرىكى مەخەملە و
تەسپىھىكى كارقاب ھەمبىشە بەقېر شەشەنەكەمپىدة ئاویزان بۇو... جەطة لە كەلە كىبى و كەپرويشك و كەق،
طۆللەقى بە هيض شەنگى دىيەمە ئەتابابو كەمىسى بەقاوىش كورىكى عەطىد و سەھەنەن بۇو!))
لەم كۈنلەدا بە ئاشكرا دەست تىۋەردىانى رۇماننۇوس لەرپى حەكایەتەخوانىمۇ لەم تەعليقانە بەدەر
دەكتۈي كە حەكایەتەخوان سەبارەت بە حەتمە دەزى بريو. بەتايىتى كە ئامادە بەقۇ دەكتات كە حەتمە تەنبا لە
راوکەن دا تەقەتى كردووە ئەطىنا هيض جۈرە ئازايەتى يەكى ترى نەتواندوو. ئەم جۈرە طۈشە نېطايە
طۈزۈرەت ئەشەنەنەن ئەشەنەن دەكتات و حەكایەتەخوانى ھەممۇ شەنزاڭ ئىشکەتشى خويئەر كردوو. ئەم
رۇماننۇوسەتى دەقىقى ئاخوتنى زانىارى يەكى فراوان بى سەبارەت بە رۇودا و كارەكتىر و كەنرەستەكەن
دېكتى بابىتى رۇمانەكتەى، حەكایەتەخوانى ھەممۇ شەنزاڭ بۇ طېرالىقۇ رۇودا و كان ھەلەدەبىرى ضۇنكە
(ئەق دەقتوانى خۇى بخاتە ناو ذيانى هەر كەسىمەتە و بە خويئەر بلى كارەكتىر دەستتىشان كراو بىر
لەمىسى دەكتاتقۇ. ئەق دەقتوانى لەتىكە ساتدا لە شارىك بى و لە ساتىكى تردا لە هەر شوينىكى ولات. ئەق
دەقتوانى (حەكایەتەخوانى ھەممۇ شەنزاڭ) لەتىكە رىستەدا لە طەقل ئىمە حازر بى و لە رىستە دواى ئەق دەق
بۇ رابردوو بەرىيەتىمۇ((28))

رۇودا و كانى ناو شوين كار دەكتاتە سەر ھەلۋىستى كارەكتىرەكان. يَا بەرقۇ ئاشىيان دەبات، ياخود
بەرقۇ بارىكى دزىبۇ دەيانطۇرەت. لەم رۇمانەشدا شوين ھەمان دەزى طېراوە. بۇ نەمۇنە كاتى خەجى
لەقاو نىمىضە ئەشكەوتەكەدا، مندالى دېبى، ئەم رۇودا و كارېطۇرە كەنلى ئەق دەكتاتە سەر ھەست و
ھەلۋىستى حەتمە و لەم ئەق دېبى بى ئومىدى و بى زارى و ترس و ورە بەردىنەتە دەقىطۇرە و رەھىكى نويى
ئى دەبەخشى. لە رەفتار دەكتاتى دېبى و بارى دەزرونى شى دەكتاتقۇ لە (ل 32) دا دەلى: ((ئەم دەنطە نوي يە. واتا
دەنطە مندالەكتە. ھېزىكى يەزدانى بەخشى بە حەتمە، ھەستى دەكرد كە نەك تەنها دەقتوانى بەقرطى لە
ضەقەمىسلىكەنلى دىيان بىكەت، بەڭلۈ لە مردن نەترسى و ذيانى خۇشبوو، بە ئەق ئەق دەنليا ئەق دەق دەزى
تى بىكەت... حەتمە سىا مەھىت ئاسا.. بەقدورى خەجىدا دەسۈرەتە، لە خۇشىلا ترى دەدا و ئەم شان و ئەق
شانى دەكىر، هيضى ئى نەدقەوتىرا، هيض وشەقىكى ئى نەقىبوو لە قەوارە ئەم دلخۇشى يە دا بى و دەزى
برى!))

كاتى كە حەتمە و خەجى و ئەحمدە و سمايل ئاوارە دەبن و دەضنە شارى كەركۈلە باشۇورى
كوردستان، لەقى حەتمە و سمايل دەست بە حەمالى دەكتەن. بىرسىتى و ذىنطەتى دەقوروبەر و ئاوارقىبى،
طەقلىك كار دەكتە سەر رەفتارى حەتمە و سمايل و سەر لە نوى كەسايىتى ئەمان دادقىرىنىقۇ لە (ل 62) ئى
ئەم رۇمانەدا حەكایەتەخوان دەلى: ((ئەق ئەق لە ئەق
زۇر قىسى خۇش و شىعىرى جوان و ضىرۇكى جوامېرىيان بىستۇر، كەضى بايى ئولىك نېيانطۇرە بۇو،
بەلام لىرەدا بىرسىتى و غەربىي بەكەللىكتىرىن وانقىبوو، نەك تەنبا فېرى خۇشتوپىستى و وەفاي كىرىن، بەڭلۈ لە
دەسۈزىيا قال بۇون و تىكىلى خويئىيان بۇو، هەر كە ئىيواران دەطەرانقۇ ھەر يەكە دەسمالىكى ئى دەكرد،

هەر رؤدە و شىكىان بؤ مال دەكىرى، بە ماۋەپىكى كەم ناو مالىكى هەندى رىك و ئىك يان ئىك ھىنا. ئىدى دەستهاتىان ئاشەكتۇت دەكىد.)

لەم طۈشە نېيطا باپتى يقۇة كە حەكايەتخوانى ھەممۇ شىزان ئىشکەشمى خويئىتى كىردوو، ئقۇ دەكتۇي كە ضۇن روودادوتكانى شوين، كارەكتەركانى لە رۇوى ئىطەتى ضىنایتى طۈرۈيە، لە كورە كويخاۋە بۇ بار ھەلتەرى رەقىجەق. لە ضىنېكى دەسترۇوة بۇ ضىنېكى بن دەست. لە مىشەخۇرى يقۇ بۇ دلسۇزى و ئەفادارى و خۇشتۇيىتى كار و ذيان 0 كە طۈشە حەكايەتخوان، لەتقل يەكىك، يان زىاتر لە كارەكتەركان، بە شىۋىتەتكە كاتى ياخود بە درىيازىي رۇمانەتكە، يەك دەطريتەقۇ وادەكتات كە ئەم شوينە بەطىرېتەقۇ كە كارەكتەركان لەقۇين. بۇ نۇمونە كاتىكە لە كارەكتەركان دەضىيەتە دۇورىيەتە جادەكتە دەكتات. (29) واتە وەكى كاميرلا نزىكەتە وينەتى جولانقا و رەفتار و جۇرى ذيان و شىۋىتكانى دىنەتە و شوينى طوزقانى ئەقۇمان بۇ دەطريت. لە رۇمانى (ھەرقەس) يش دا، حەكايەتخوان ھەمان ئەم رۇلەتى طېراوا لە طواستقۇنى دېمىن و وينەتكانى ذيانى كارەكتەركان لە ضوارضىيۇنى شوين دا. بۇ نۇمونە حەكايەتخوانى ھەممۇ شىزان لەل (61، 113، 118، 175، 176، 235، ... ھەت)، ضەندىن دېمىتى ناوقۇمى ئەم حەقۇشە دەخانە رۇو كە حەممە و خەجى و ئەتحەممە و سمايمى لە كەركووك بە كرى يان طرتىبوو، ياخود لەقىي ئىشاندانى دېمىتەكانى ناوقۇمى ئەم دۇورى كە خەجى لە بەغدا بەكرىي طرتىبوو، دېمىتى ناوقۇمى دەقۇونى ثر ئازار و نەھامەتى خەجى وينە دەكتىشى. هەقۇوەلە لەقىي شوينەتە بە تابىتى لە طېرەنقا ئى باسى هەتراكتى كەركووك و كوشتنى توركمانەكان و بىرىن و دىنەن دوكان و مالەكانىان، رەفتارى درنە ئاساي ئەم كەنسانە وينە دەطرى كە ئەم تاوانلىقان ئەنچام داۋە. شان بەشانى ئەۋانلىش حەكايەتخوان باسى مەملانى ئى نىيەن نويئەرانى رۇمىي بەعس و ئىياوانى ساواكى ئېران لە ئۇردوطاى ئاوارەكانى ئاش نسکۈ ئېلول دەكتات و لەل (254-255) دا حەكايەتخوان دەلى:

(نوينەرانى عىراق دەيانووت:

مېرى نىشىمىانى بە رەقەمە، عەقفوو عامى دەركىردوو، ئىۋە ھەر رؤلى عىراقى خۇشتۇيىتىن، بەتەرىنقا بۇ باوقشى عىراقى سەربەرز، بەتەرىنقا سەر وەزع و حال و وەزىفە و جى و شوينى ئىشۇسى خۇتان حەكومەتى نىشىمانىش يارمەتىيان دەدات (0 بە فيتى ساواك دەكرايە ھەمرا و ھەريا:

- درؤ دەكتەن.
- ئىۋە ئىياو كۇذن، فاشىستن.
- فيلمان لى دەكتەن.

... ئاش ئەمەتى، بەضەند قىسەيىكى لووس و لي بۇوردن خوازى (خواهىش دەكتەن.. بېبەخشن... مەعزەزىمان ھەمية...) نوينەرانى عىراقىيان بە رى دەخستقۇ ئەموجا لە (مەيدانى ضۇلى بى ساحىيدا) بە رۇذى رۇشىن، داۋى خوييان دا دەقىا، ھەر ئەقىندا بلى ئەتك و دوو) لەقىي خەلکەتمە بلاو يان دەكىر دەقۇ:

- بى عەقلە ئەم كەمسەتى باۋەر بە عىراق دەكتات.
- ئەمەتى بەتەرىنقا ئىعدامى دەكتەن.
- لەسەر سنور دەزى (لە ئىياو خىتن) لە ئىياوان دەدەن.
- زەرنىخ ئېكەن بە خواردن دەكتەن.
- كضانى جوان لەسەر سنور طل دەدقەنقا، دابەشيان دەكتەن سەر عەسکەرەكان...)

حەكايەتخوان، كە دەورى ھەممۇ شىزان بەتەرى طۈشە نېيطاي خۇرى بەسەر كارەكتەركاندا دەستەتىنى، يان وايان لى دەكتات بىن بە ھەلتەرى طۈشە نېيطاي ئەم. لەقىي رۇمانەدا، شوينىش ھەمان دىيار دەتىدابەدەر دەكتۇي بە تابىتى لەكتاتى سەرەتاكانى دەست ئى كەردىنقا ئەم شورش ئاش نسکۈ ئەتىلول. دىيار دەتىكەر دەقۇ ئەم شورشە لەتقل طۈشەنەتىپا (رۇماننۇوس - حەكايەتخوان) طونجا و بۇوة، بۇية ئەمە

بووە بە ثالنتریک بؤ ئەقۆى لەقىي شۇينتوە بەتايىېتى لە (ل 259) دا بەم ضىنە حىكايەتتەخوان طوز ارشت لە طۈشتۈطىاي خۇي بکات و بلى:

((ئەمەن سۆز بەھەمان دەل، دەل بەھەمان سۆز، طرد بەقطرد، لوتكە بە لوتكە رادەطەيىنى، طە زمانىان
ھەبا ئەمەن دەيانووت: طقرانتۇقا.. يارى ھەميشە بە وەقاي ضىا و بەقاي و ئەشكەوت طقرانتۇقا. ثىرۈزە
ئىمە، طقرانتۇقا، خۇشىبە حالى ئەمەن شويىتى ئىمەنلىكى بەسقى دەكتۇرى.. دەبىتە مەركەتكى سوورى
برىقدارى داستان ! طقرانتۇقا.. طقرا ئاسمان شانازى بە ھەتاو و مانط و ئەستىرە كانىتۇقا بکات ئىماش
شانازى بە مانقۇقا دەكتەن!))).

لیر، دا شوین، هلتاری طؤشة نيطای رؤمانووسه. لقباتی ئەو، لە ریطای حەکایەت خوانى ھەممۇ شىز ائمەۋە كە تەنائىت دەتوانى ئەمە بە ھەستە ثىرۈزەكانى خاك و ضيا و دۈل و لوونتكە بېرى، ئەو طؤشە نيطايە خراوەتە ناو رؤمانەككەۋە.

تموّری سپیّم: ئاستى دەزبرىن

دقربرین، يەكىكە لە و ئاستە طرنتانە لە رىي ئىقۇقە طوتارى رؤمان دروست دېبى، و لە حەكاياتت جىا دەكرىتتۇ. جوليا كىرىستىطا دقربارە ئەتو جياكىردىن ئىقۇقە دەلى: ((حەكاياتت وەتكو بەتسىرەت، كەتىسى رؤمان وەتكو طوتار خۇيان نىشكتەش دەكەن.))⁽³⁰⁾ واتا شىۋاز خالى سەرتەكى يە لە ناسىن ئىقۇقە بەقىرەتلىكى رؤمان دا.

کارکتھرکانی رؤمان، دتبنة هوی ئەتوی رؤمان بة جیوازى زمانی دقربرین بناسرىتەۋە. ئەقو زمانىش بنېرگەتە بؤ ئەتوی دەقىقى لەقطەن دەقىقى رؤماننۇس لە يەڭى ئاستى دقربرین دا نېبن و لەترى شىيۆكىنى دقربرىنەتە ئەپەنەتە طۈشە نىطاكان دىيارى بكرىن و روانتەرى كۈمەلائىتى و ئايىلۇجي يان ئىناسە بىكىت. واتە دەكەرىت لەترى خاسىيەتەكىنى دقربرىنەتە ئامادە بة طۈشەتىپا ئايىلۇجي كاركەتكەرەكان بىدرى و تىروانىنى ئەتوان بؤ جىهان دەست نىشان بكرى. لە هەق رؤمانىيەك دا ئەقطەر ((ضالاکى دقربرين بىمرىت، يادىنامىكىتى خۇي لە دەست بىدات، قىسەكىردىن، شەلەذان ياخودلى ئەرسىنەتە بەرھەم ناھىئى. بەتماش روانتەكان لەقبار دەضن. لە يەتكىبۈن دا سەركوت دەكەرىن. دەقىقەكان دەبن بة يەڭى دەقىقى طشتى سادە كە طەق و هەقى لە خۇ نواندا دقر دەكتۇرى. دەقىقەكان لە دەقىقى طوتار دا فەقىدا دەبن، بازنانە قىسەكىردىن بەرھەم ناۋەندى خۇي ئاشە كىشە دەكەت، ضوار ضىيۆكەتى تەمسىك دەبىتەتە، قىسە دەرۋوختى، لە ئىندايى بالا دەستى يەڭى ز مان دا لەقاو دەضىي))⁽³¹⁾

ئاستى دەربرىن، لە رۆمانى هەرقىس دا، لە ضوارضىبۇتى بىالا دەستى زمانى نۇوستەردا بىنیات نراوا. لەبىقىر ئەمۇ شۇینى دەربرىنی زۇربەتى كارەكتەرەكان لەقىك دەضن و لەقطەل شۇين دا تەقىيا هيزى دەربرىنى فىسەتى نۇوستەر دەتوپىن و طۇشتنىطاي ئەم سەبارەت بە رووداۋەكان دەردىرىن. ئەم دىيارىدەقىيەش بە درىيازىي رۆمانەتكە جەخت لە خۇي دەكتاتۇر و لە دايىقلۇط و خۇ دواندى كارەكتەرەكانىش دا دۇوبارە دەبىتەتە. بؤ نىمەنە لە (٢٣) دا دەقا يارقۇ، ھەقلىس و كەھت و ۋەقتارى، حەممە ئاش ئەمە ئەمە ئەمە ئەمە دەباك دەقا،

حکمه لة بقرا بقیان دا، مناللهکتی دقباته دقروهی نهشکمتوهکه و سی جار تف روو
دکاتنه ستر زقوی و هنندی و شهلا شیوهی منطه منط لة دمی دقروهی و ثاشان بهجوره نزایهکی سپیر
ضهشنى نويذى (ضاکان) سپیریکى ئاسمان دهکا و مناللهکتی بقراز دکاتنه و دەللى: خوای طقوره.. بىینە
ئەميش ئىستا وەکو و تو بىيطةerde و لە مەزنى تؤدایە، بىثارىزە تا ئىرۇزىت بىثارىزى))

به طویله‌ی نهوده که هکایت‌خوان ناطای لة هممو جولة و ضرکتیه‌کی کارکنتره کتمه و وسفسی رفتار و باری دقر وونی نهود دهکات و قسته‌کانی و کو خوی دهبیستی و ده‌طوازی نهود، طوشنیطای هکایت‌خوانی هممو شنzanی و قرطرنوو. جوری قسته‌کانی حتمهش لتهود دورنر که نهود بتوانی دقریان ببری. لقبت نهود زمانی نووسفر خوی سله‌شاندووه به‌سقرا زمانی نهودا و ناضار کراوه طوز ارشت لة طوشنیطای نووسفر بکات. هتروه‌ها کاتیک حتمه لة (ل 44) باسی شهیدبیونی میرزا دهکات به هتمان

شیوه‌ی تیشووی زمانی دقریبینی نووستر و طوشة نیطای ئتو به کارده‌هینی و دەلی: ((ئیمە ترسنۇك و بى فەر بۇوین، لە ھۆلی رؤحی خۇماندا بۇوین بە تىقىها جىمان ھېشتى.. ئاي سەد رەحمەت لە قاتىرەكەت میرزا، تا دوا فيشىڭىز ھەر بىتىرىت كرد، بە لەززەتتەۋە ئىئر تىر، خويىنەكتە خاکت ماض كرد و بە خوين تىشكى ھەتاۋىشەتەلمىدى...))

لقم خو دواندنهدا، حتمة، طوزارشت لة طوشتنیطای بابتى نووسقى دەکات و لقباتى ئقو سقركۈنى خۇي و ئتوانه دەکات كە لەتكاتى رووخانى كۈمارى مەباباد لە ترسان هەلاتن و ئامادە نېبۈون بىرطىرى لە خاك و مىللەت بىقىن. شىۋىقى دقرىرىنەكانىش تايىقتىن بە نووسقى و لە ئاستى دقرىرىنى كارەكتەرىكى نەخويىندۇوارى وەكى حەمە دانىن 0 ھەلبازاردىن كارەكتەر و بنىات كردى كەسايىقى ئقو بۇ ئەقەرى رەللى خۇي لە طېرانقۇدا بطىريت ئەقە دەخوازىت رۇماننۇوس بە ورىيابى يەقە سقودا لەطقى ئەلم لايەنە هوونقىريدا بىكەت بۇ ئەقە لەتكاتى شىۋىست دقرىقى طونجاوى ھېلى لەقىي ئقو جۈرە كارەكتەرقۇۋە طوشتنیطای خۇي بخاتە ناو دەقەكتەقە. نەڭ بەم شىۋىقىيە كە رۇماننۇوس شىئىرەقى كردووە و هەقىدى كارەكتەرى نەخويىندۇوار، يان نىمۇضە خويىنتۇوارى بۇ جى بەجى كەنلى ئەم ئەركە ھەلبازاردووە، ضۇنكە ((ئەطقى طوشە نىطاي ئابىدەلۈچى سىستەمى ئقو بەھايانە بى كە لەقىي ئەقەقۇۋە كارەكتەر جىھانى دەورووبقىرى ھەلسەنگىنەي و طوشتنىطاي دقرۇونى ئقو، ئۇ طوشە نىطايى بى كە لە رىي ئەقەقۇۋە جىھانە خېتىالى يەتكە ئىشىكەمش بىكى ئەقە طوشە نىطاي دقرىرىن ئقو شىۋاوازقىيە كە لەقىي ئەقەقۇۋە كارەكتەر طوزارشت لە خۇي دەکات))⁽³²⁾

راسة له رؤمانی هفترس ناوی زؤر کارهکتفر هاتووا، بهلام هتموویان له یهک طوشة نیطاواه بنیات نراون که ئتویش طوشة نیطاوی حەکایتھوانی هتموو شىزانتو ئەم طوشة نیطاییش هەلطری طوشەتیپا ئەنەم طورى نۇوسقىرە و تەعېر لە ئابىدەلۇچىيائى ئەقو دەكەت. بۇ نۇموونە باوکى هيام واتە (مەممەد ئەتفەقى) كە

لەطۇشە نېطاي رۇماننۇسوتىۋە وەكى مەۋھىتىكى كىنە لە دل و ئاراشتىرىست و بىر قوشىت و درندە تەقماشا كراوە لېقىر ئەقۇقا هەقىتا كۈتاپىي بە ھەمان شىۋى ماۋەقتىۋە و نەتئۈرۈۋە تەقاناقت ھەمان وينەقى بۇ كېشراوا لە طۇشتىريتىپاي ھىامى كىضە يقۇقا كە لەم رۇماننۇدا دېمىتىكى بىر ضاوى طۇشتىريتىپاي رۇماننۇسوتە. ھىام لە (ل 293) سەتىباراقت باۋاكى بەقىم جۈرۈ ئۆئەحىمەد و نەتسىز پىن دەقۇى و دەقلە:

(( ))- باوكم لة باواك نتەدھسوو، هتر ئىنسانىيەتى نتىبوو، درندىيەتكى جانقۇر بwoo، ثارقاشتىرسىت، كىنە لە دل، نەقامى بەرضاو لىل، بەتىاۋە توركمان ئىرسىت، كەپسى بەدىنارى نەڭ توركمان، بېڭلىكى ھەممۇ ئىنسان و ئىنسانىيەتى دەۋرىءەشت، خۇرى دەۋرىءەشت، ئۆمۈ باولىكە كۈزە ئەرسىتىم، بى باوقۇر و كەللە رەق بwoo، هتر بۇ ئەتەۋە ئىلىن خاۋەن قىستى خۇيەتى و كەمىكە يەڭى كەلسە ئەق سەتكەن تووشى ئەق دەردە ئەق دەرىن!!)).

ئەم قىسانەتى هىام ئەۋەندە بە كوردىتەكى روون و رقوان و تراون، ئەطەر رۇماننۇوس لەھو و ئىش نەپىطۇوتبا بە نەزاد توركمانە، ھەرتىزىز لە كەتسىكى كورد جىا نەتەدەكرايەتە. كەۋاتە شىۋازى دەرىرىنەتكە، خاسىيەتى زمانى نەتەقۇقىي ئەھۋى تىدا سراو-قەتقۇر. خۇ دەكرا رۇماننۇوس شىۋوە كوردىتەكىنى ئەھۋى بەجۈرى دارشىتبايە، خويىنەر لەرىي و شە و دەرىرىنەكانقۇر ئەتە بەقۇر بىردى با كە ئەم كارەكتەرە ئەطەرپى كوردى خۇش دەقۇي و ئاش نسکؤى شۇرۇشى ئېلىلول لەقطقلە مىضە ھاتووە بۇ ئىشىمەتر طايەتى، بەلام لە رەسىندا توركمانە.

- دَيْوَ وَ آيَةٌ يُبَكِّو نَذْمٌ

- تؤبى طوناه و طقورة ببویت، نتیان کوشتی کەمپى تؤبى طوناھىئى ساوات کوشت.

- بريا دهيانكوشت.. وادقزانم لتم رهفتاره مدا لقطقل (ئەوانم) جيا ناكمه يتقوه.

- لەسەر ئەنجامى كار، نە .. بەلام لە جۇرى كار طقلى جيوازىن، تو ئىنسانى و ئىوان ئىنسان
نەتىيون بەلام ئىستا تو كارى نا ئىنسانىت كردوو.

لة دريذة ئەم دايىلۇطةدا، نەسىرىن دەلى:

- نَّهَمْ دَوْيِسْتْ بِبِمْ بَهْ دَايِكِي..

(خەجى دەلى)- بەلام هەر دايىكىت.. بەر لە ئىستا دايىكى ساوايىكى باوڭ نادىار بۇويت، بەلام ئىستا دايىكى خويزىرىذى.. لە دوا قىسىدا نەرسىن بە خەجى دەلى:

هقر طيز ئەم قسانەت بە قسەئى نىمضاة خويئن توار ناضى.)

به وربیونه، لة ناستی دقربرین و طؤشة نیطای خةجى لتو دایلۇطة بؤمان دقردەكتۈرى كە رۇماننۇس بايەخى بة جياوازى ناستی رؤشنبىرى و هۇشىيارى خۆئى و خةجى نەداۋە و تەقىيا بىرى لقاۋە كە دۇتۇۋە ضۇئن لە رىي ئەقۋە طؤشة نیطای ئايىدۇلۇجى خۆئى دقربرى. بەم جۈرە خةجى بۇۋە بة ئامرازىك بۇ طەپياندىن ئەقۋە ئەقۋە لە قىلىنى ئەقۋە لە رۇوى زمانىشىۋە جياوازى نىۋان زمانى خةجى و رۇماننۇس نەماۋە و هەرقىو كىيان لمىتەك ناستى دقربرىندان. كەۋاتە لەم رۇمانەدا رۇماننۇس و حەكایەتچوان و طقلىك لە كارەكتېرەكان يەكىيان طرتۇۋە و دەيانىتى ئەقۋە ئەقۋە لە ئەقۋە

ئىشىكەشى خويئەر بىقىن. لە زۇر شوپىنىشدا كارەكتېرەكان بىوون بە ھەقلطرى طۈشەتىكاي رۇمانووس، بۇ نمۇونە:

1 - خەجى: ل 50، 51، 222، 223، 224، 225، و ... هەندى.

2 - حەممە و ھاوريكاني: ل 51

3 - مارف: 226، 227

4 - مامۇستا سەركەتوت: ل 311، 312، 313، 314.

ھەتروەھا لە زنجىرى ئىشىقىم دا بەقەشقەن (ئەحىمەد، خەجى، نەسرىن) تەعىير لە طۈشەتىپەتاي رۇمانووس دەكەن. تەقاناتەت دەكىرى بلىيەن سەرقەتم كارەكتېرەكان، ئەقاۋانەش كە طۈشە نېطاي جياوازىيان لەقەلقا رۇمانووس و ھەتكايەتخوانەتكەن دا ھەمە ئەقاۋانىش بە جۈرىكى دىكە طۈشەنېطاي ھەممۇ شىزانى (نووسقىر - ھەتكايەتخوان) سەقبارەت بە روودا و بەقەرقەتەكان لە ئاستى زمانى و شىوارى دەربىرىن و ئايىلۇجيادا ئىشان دەدقەن. ئەم خاسىيەتىش بۇۋە بە ھۆ ئەقۇرى كە رۇمانى (ھەقىقەس) بىي بە رۇمانىكى مۇنۇلۇجى (يېڭى دەنەنە). لە رۇمانى مۇنۇلۇجىش دا ((كارەكتېر بە داخراو دادەقەن)، سنورە واتايى يېتكەن رۇونە: دەكا، ئازار، دەضىيەتى، لە سنورى بۇونە بەدىيەتەۋەتكەن تى دەطا... تووانى ئەقۇرى نى يە لە شىبۇرى خۇرى دەقىست ھەقلطرى. واتا ناتوانى لە سنورى كەسىتى خۇرى دەربىضى ... بى ئەقۇرى مەترىسى ئىقلى لەقۇڭلا ئەنەن ئەقۇرى دەربىضى كە نووسقىر بۇ ئەقۇرى داناۋە. ئەم جۈرە وېنە ھونقىرى يە لە رۇوى ئەقىيەستى بە ھۆشى كارەكتېرەقا لەقاو جىهانى بابتىنى نووسقەدا بىنیات دەقىرىت))⁽³⁶⁾ كارەكتېرەكانى رۇمانى (ھەقىقەس) يېش، سەركى و لاۋەتكى يېتكانى (حەممە، خەجى، سماپىل، ئەحىمەد، نەسرىن، مارف، حسین، ... هەندى) ھەموو يان لە ئىللى ئەقۇرى دەقىرىتىنى رۇمانووس لايىن نەداۋە و لەقۇ ضوارضىبۇ ھونقىرى يە ماونەتەتەۋە كە ئەقۇرى بىناسازى كەسىتى ئەقۇران لەقۇرۇرى زمانى دەربىرىن و طۈشەنېطاي (بابتىنى - دەتكەن) ھەتكايەتخوانى ھەممۇ شىزان بەكارى ھىناؤ.

ئەنچام

1 - بەقەشقەن ئاستەكانى طۈشە نېطاي لەم رۇمانىدا دەكىرىن بىسى جۈرەقا:

أ - ئاستى كات.

ب ئاستى شوين.

ج - ئاستى دەربىرىن.

ئەم سى ئاستە ئىكەنە بەستەراون لىك جىا ناكىرىنەتە و كار لە يېكتىر دەكەن و ھەممۇشىان بۇ خزمەتى طۈشەنېطاي نووسقىر و ئىشاندانى ئەقۇ طۈشە نېطايى بەكار ھاتۇون.

2 - طۈشەنېطاي بەكار ھاتۇو لەم رۇمانە، طۈشەنېطاي ھەتكايەتخوانى ھەممۇ شىزانەتە دەقىرەقا دەرۋانىتە روودا و كارەكتېرەكان و ھەقلىيان دەقەنەتىنى و ۋەسفىيان دەكتەن.

3 - ھەتكايەتخوانى ئەم رۇمانە، طۇزارشت لە طۈشە نېطاي رۇمانووس دەكتەن و لىيى جىا نابىيەتە.

4 - زۇربەتى كارەكتېرەكانى ئەم رۇمانە، سەرقەكى و لاۋەتكى يېكان و ئەتكو (حەممە، خەجى، نەسرىن، ھىام، مامۇستا رەشىد، مامۇستا سەركەتوت، ھاوريكاني حەممە و ... هەندى. بە ھەقلطرى طۈشەنېطاي (نووسقىر - ھەتكايەتخوان) دادەقەن).

5 - رۇمانووس سوودى لە زەماتى روودا و دىنېتەتى كارەكتېرەكان و دەربىرىنى ئەقۇن و ۋەرطىتۇوا بۇ ئەقۇرى طۇزارشت لە طۈشەنېطاي خۇرى بکات.

6 - ئەم رۇمانە، بە رۇمانىكى مۇنۇۋۇنى يان مۇنۇلۇجى (يېڭى دەنە) دادەقەن، بؤيە لەسەرەتاوا نا كەناتىنى طۈشەنېطاي نووسقىر و كارەكتېرەكان و ئەتكو خويان ماون و طۈرائىكى طرنت بەقەرىيان دا نەھاتۇوا.

7 - رؤمانووس ثقی بقوه نتیردووه کة دقبی زمانی نووسنر و کار ئكتئر ئکان لەپیک نەضن و هنر يەکە خاسیەتى خؤی هەبی، لەپئر ئەقا خويئەنر هەست بقوه ناکات کە ئاستى دەربىرينى کار ئكتئر ئکان جودان و طوز ارشت لە طۈشتنىطاي ئەقان دەكتات:

- أ - کار ئاساتى رووخانى كۆمارى مەباباد لە سالى 1946.
- ب - کار ئاساتى نسکۈزى ئەقىلول لە سالى 1975.

ج- دەست تېكىرنەقا شۇرۇش لە كوردىستانى عىراق دواى ضەند مانطى لە نسکۈزى ئەقىلول. هەممو ئەقىرەتسەن لە طۈشە نېطاي حەكایەتەخوانى ھەممو شىزانەقا تېشكەمش كراون.

ئەقراویز ئکان

- 1 - محمد موکرى، رؤمانى هەرقس، ضاڭخانە بىيىسانى، ضاڭى سېيەتم، سليمانى، 1998.
- 2 - دشجاع مسلم العانى، البناء الفنى في الرواية العربية في العراق، دار الشؤون الثقافية العامة، الجزء الاول، بغداد، 1994، ص172.
- 3 - رولان بورونوف و رئال اوئلە، جهان رمان، ترجمة نازيلا خلخالى، نشر مركز، ضاڭ اول، تهران، 1378، ص97-98.
- 4 - والاس مارتن، نظريات السرد الحديثة، ترجمة حياة جاسم محمد، الهيئة العامة لشئون المطبع الاميرية، سوريا- دمشق، 1998، ص175-176.
- 5 - د. سيزا احمد قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة لثلاثية نجيب محفوظ، الهيئة المصرية العلمية للكتاب، 1984، ص133.
- 6 - تزفيطان طودوروف، الشعرية، ترجمة شكرية المخبوت و رجاء بن سلامة، دار توپقال للنشر، الطبعة الثانية، دار البيضاء- المغرب، 1990، ص50.
- 7 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ترجمة سعيد الغانمى و ناصر حلاوى، المجلس الاعلى للثقافة، بلا مكان الطبع، 1999، ص69.
- 8 - جمال مير صادقى، عناصر داستان، ضاڭخانە بهمن، ضاڭ سوم، تهران، 1376، ص385.
- 9 - بيرسى لوبوك، صنعة الرواية، ترجمة عبدالستار جواد، دار الرشيد للنشر، الجمهورية العراقية، بغداد، 1981، ص70.
- 10 - سعيد يقطين، تحليل الخطاب الروائى، المركز العربي للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الثالثة، بيروت، 1997، ص286.
- 11 - هەمان سەقىضاۋە 0
- 12 - د. شجاع مسلم العانى، البناء الفنى في الرواية العربية في العراق، ص 173-174.
- 13 - أ- توما شيفىسىكى، نظرية الأغراض، نظرية المنهج الشكلي- نصوص الشكلانيين الروس، ترجمة ابراهيم الخطيب، الشركة المغربية للناشرين المنتديين ومؤسسة الابحاث العربية، الطبعة الاولى، بيروت-لبنان، 1982، ص189.
- ت - امنة يوسف، تقنيات السرد في النظرية والتطبيق، دار الحوار للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، سوريا- لاذقية، 1997، ص35.
- 14 - بؤ زانىارى زىاتر بروانة: حسین عارف، نووسىنەكانم لە بوارى رەخنة و لېكۈلەنەقدا، (سالانى 1995 بؤ 1988)، دەرتايى ضاڭ و ئەخشى سەردىم، ضاڭى يەتكەم، سليمانى، 2002، ل13-15.
- 15 - بؤ زانىارى زىاتر بروانة: ئەقراویز سابير، بىنای ھونقىرى ضىرۇكى كوردى لەسەرتەتاوا نا كۇئىتىي جەنطى دووچىمى جىهانى، دەرتايى ضاڭ و ئەخشى سەردىم، سليمانى، 2001، ل211.

- 16 - بروانة: نَقْجَمْ خَالِدْ نَجَمَةَ دَبِينْ ئَقْلُوْقَنْيِ، بَيْنَى كَاتْ لَقَسِّي نَمَوْنَقِي رَؤْمَانِي كُورَدِي دَا، دَقْطَائِ ضَاث وَ ثَهْخَشِي سَقْرَدَقْمِ، سَلِيمَانِي، 2004، لِـ 75.
- ث - محمد سويرتى، النقد البنوى والنص الروائى، افريقيا الشرق، بلا مكان الطبع، 1991، ص 116.
- 17 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ص 3.
- 18 - محمد عزام، فضاء النص الروائى، مقاربة بنوية تكوينية في أدب نبيل سليمان، دار الحوار للنشر والتوزيع، سوريا- لاذقية، الطبعة الاولى، 1996، ص 77.
- 19 - د. سيزا احمد قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة لثلاثية نجيب محفوظ، ص 135.
- 20 - نَقْجَمْ خَالِدْ نَجَمَةَ دَبِينْ ئَقْلُوْقَنْيِ، بَيْنَى كَاتْ لَقَسِّي نَمَوْنَقِي رَؤْمَانِي كُورَدِي دَا، لِـ 76.
- 21 - جيرار جينيت، خطاب الحكاية، بحث في المنهج، تصدر جوناثان كالر، ترجمة محمد معتصم، المجلس الاعلى للثقافة، الهيئة العامة للمطبع الاميرية، الطبعة الثانية، سوريا- دمشق، 2000، ص 26.
- 22 - رولان بارت، الكتابة في درجة الصفر، ترجمة نعيم الحمصى، مطبعة وزارة الثقافة، دمشق، 1970، ص 37.
- 23 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ص 77.
- 24 - يمنى العيد، الراوى: الموضع والشكل، مؤسسة الابحاث العربية، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان، 1986، ص 60.
- 25 - ابراهيم يونسى، هنر داستان نويسى، ضاحيانة نوبهار، ضاث ششم، تهران، 1379، ص 71.
- 26 - د. سيزا احمد قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة لثلاثية نجيب محفوظ، ص 132.
- 27 - دبیلو. ث. کنى، ضطونة ادبیات داستانی را تحلیل کنیم، ترجمة دکتر مهرداد ترابی نزاد و محمد حنیف، انتشارات زیبا، ضاث اول، تهران، 1380، ص 93-94.
- 28 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ص 69.
- 29 - جوليا كريستيفا، علم النص، ترجمة فريد الزاهي، دار توبقال للنشر، الطبعة الاولى، الدار البيضاء - المغرب، 1991، ص 40.
- 30 - يمنى العيد، الراوى: الموضع والشكل، ص 23.
- 31 - د. سيزا احمد قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة لثلاثية نجيب محفوظ، ص 158.
- 32 - د. موريس ابو ناظر، الاسننية والنقد الادبي في النظرية والممارسة، دار النهار، بيروت، 1979، ص 108.
- 33 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ص 43.
- 34 - د. فيصل دراج، نظرية الرواية والرواية العربية، المركز الثقافي العربي، الطبعة الاولى، بغداد، 1986، ص 72.
- 35 - م.ب. باختين، قضايا الفن الابداعى عند دوستويفسكي، ترجمة الدكتور جميل نصيف التكريتي، دار الشؤون الثقافية العامة، الطبعة الاولى، بغداد، 1986، ص 73.

ثیرستى سقراضاوەكان

- أ - سقراضاوة كوردى يەكان:
- 1 - ثئرىز ساپىر، بىنای ھونقىرى ضىرۇكى كوردى لەسقراضاوەتا كۈتايى جەنطى دووچى جىبهانى، دقزطاي ضاث و ثەخشى سقىرەقەم، سَلِيمَانِي، 2001.

- 2 - حسين عارف، نووسينة كاتم لة بوارى رقخنة و ليكولينتو دا، (سالانى 1995 بؤ 1988)، دقتاى ضاث و ثئخشى ستردقم، ضاثى يتكتم، سليمانى، 2002، لـ 13-15.
- 3 - محمد موكرى، رومانى هترقس، ضاثاخانى بيسارانى، ضاثى سبيتم، سليمانى، 1998.
- 4 - نجم خالد نجم الدين ئقلوقنى، بىنای كات لقسى نموونەى رۇمانى كوردى دا، دقتاى ضاث و ثئخشى ستردقم، سليمانى، 2004.
- ب سترضاوة عقرقى يەكان:
- 1 - امنة يوسف، تقنيات السرد في النظرية والتطبيق، دار الحوار للنشر والتوزيع، الطبعة الأولى، سوريا - لاذقية، 1997.
  - 2 - بيرسى لوبيوك، صنعة الرواية، ترجمة عبدالستار جواد، دار الرشيد للنشر، الجمهورية العراقية، بغداد، 1981.
  - 3 - بوريس اوسبنسكى، شاعرية التأليف، ترجمة سعيد الغانمى و ناصر حلاوى، المجلس الاعلى للثقافة، بلا مكان الطبع، 1999.
  - 4 - تزفيطان طودوروف، الشعرية، ترجمة شكريه المخبوت و رجاء بن سلامة، دار توپقال للنشر، الطبعة الثانية، دار البيضاء- المغرب، 1990.
  - 5 - توما شيفيسيكى، نظرية الأغراض، نظرية المنهج الشكلي- نصوص الشكلانيين الروس، ترجمة ابراهيم الخطيب، الشركة المغربية للناشرين المتحدين و مؤسسة الابحاث العربية، الطبعة الأولى، بيروت-لبنان، 1982.
  - 6 - جوليا كريسطيفا، علم النص، ترجمة فريد الزاهى، دار توپقال للنشر، الطبعة الأولى، الدار البيضاء - المغرب، 1991.
  - 7 - جيرار جينيت، خطاب الحكاية، بحث في المنهج، تصدير جوناثان كالر، ترجمة محمد معتصم، المجلس الاعلى للثقافة، الهيئة العامة للمطبع الاميرية، الطبعة الثانية، سوريا- دمشق، 2000.
  - 8 - رولان بارت، الكتابة في درجة الصفر، ترجمة نعيم الحمصى، مطبعة وزارة الثقافة، دمشق، 1970.
  - 9 - سعيد يقطين، تحليل الخطاب الروائى، المركز العربي للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الثالثة، بيروت، 1997.
  - 10 - د. سيزا احمد قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة لثلاثية نجيب محفوظ، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1984.
  - 11 - د. شجاع مسلم العانى، البناء الفنى في الرواية العربية في العراق، دار الشؤون الثقافية العامة، الجزء الاول، بغداد، 1994.
  - 12 - د. فيصل دراج، نظرية الرواية والرواية العربية، المركز الثقافي العربي، بغداد، 1986.
  - 13 - محمد سويرتى، النقد البنوى والنط الروائى، افريقيا الشرق، بلا مكان الطبع، 1991.
  - 14 - محمد عزام، فضاء النص الروائى، مقاربة بنوية تكوينية في أدب نبيل سليمان، دار الحوار للنشر والتوزيع، سوريا - لاذقية، الطبعة الأولى، 1996.
  - 15 - د. موريس ابو ناظر، الاسننية والنقد الادبي في النظرية والممارسة، دار النهار، بيروت، 1979.
  - 16 - ميخائيل باختين، قضايا الفن الابداعى عند دوستويفسكي، ترجمة الدكتور جميل نصيف التكريتي، دار الشؤون الثقافية العامة، الطبعة الأولى، بغداد، 1986.
  - 17 - والاس مارتن، نظريات السرد الحديثة، ترجمة حياة جاسم محمد، الهيئة العامة لشئون المطبع الاميرية، سوريا- دمشق، 1998.

- 18 - يمنى العيد، الراوي: الموقع والشكل، مؤسسة الابحاث العربية، الطبعة الاولى، بيروت-لبنان، 1986.
- ج - سفرضاوة فارسي يهكان:
- 1 - ابراهيم يونسي، هنر داستان نويسى، ضايانه نوبهار، ضايانه ششم، تهران، 1379.
  - 2 - جمال مير صادقى، عناصر داستان، ضايانه بهمن، ضايانه سوم، تهران، 1376.
  - 3 - دبیلو. ث. کنى، ضطونه ادبیات داستانی را تحلیل کنیم، ترجمة دکتر مهرداد ترابی نزاد و محمد حنیف، انتشارات زیبا، ضايانه اول، تهران، 1380.
  - 4 - رولان بورونوف و رئال اوئله، جهان رمان، ترجمة نازیلا خلخالی، نشر مرکز، تهران، 1378.

ملخص البحث

يعتبر موضوع الرؤى السردية، موضوعا قدما و حديثا. قديم لان افلاطون تناوله في جمهوريته وتلاه ارسطو فيما بعد الا انها نسيت او تم اهمالها حتى القرن الماضي حيث قام الروائي الامريكي هيبرى جيمس بالطرق اليه والتعمق في دراسته وخاصة في مقدمات بعض قصصه. وبذلك اصبح موضوعا حديثا وعاد اليه الباحثون والنقاد في مجال القصة والرواية وتناولوه بشكل اعمق وتطرقووا الى علاقاته بمجمل البنية السردية التي عناصرها الشكلية مثل علاقته بالاسلوب والاشكال السردية وكذلك علاقته و اثره في كيفية اختيار الشكل السردي في القصة والرواية. حيث قدم (بيرسى لوبيوك) و (جان بويون) و (باختين) و (جيرار جينيت) و (تودوروف) و غيرهم دراسات قيمة اثرت بدورها على تطور النقد الادبي الاوروبي وكذلك على كيفية كتابة الرواية في شكلها الحديث. و بتأثير هذه الدراسات قام بعض النقاد الشرقيين من عرب و ايرانيين وغيرهم امثال د. سizza احمد قاسم و موريس ابو ناضر و د. شجاع مسلم العاني و جمال مير صادقى و ابراهيم يونسي بتناول موضوعات الرؤى السردية المذكورة وبيان اثرها على كتابة القصة والرواية العربية والفارسية.

اما ما يتعلق بالكتاب والنقد والباحثين الكرد فانهم قليلا ما تعرضوا الى هذا الموضوع ويعود تاريخ أول دراسة قدمت بلغة الكردية حسب علمي في هذا المجال الى سنة (1960) من قبل قاص والروائي الكردي (حسين عارف) في مقالة تحت عنوان (الاشكال السردية) نشرت في مجلة (بلیسه - الشراره). ولم تبرز بعدها دراسة جديرة بالأهمية في ذات الموضوع حتى العقد التاسع من القرن المذكور حيث قام عدد من الباحثين الاكاديميين بدراسته وتطبيقه على القصة والرواية الكرديتين امثال الباحثة (ثیریز صابر) حيث تناولتها بشكل موجز في رسالتها الموسومة بـ (البناء الفنى للقصة الكردية من بدايتها حتى النهاية الحرب العالمية الثانية) والتي قدمتها لنيل شهادة الماجستير في الادب الى عمادة كلية الاداب / جامعة صلاح الدين - اربيل. وقامت بتطبيق تصنيف (جان بويون) لانواع الرؤى السردية على مجموعة من القصص الكردية. وبعدها قام الباحث (نجم خالد نجم الدين) بدراسة بعنوان (بناء الزمن في ثلاثة نماذج من الرواية الكردية) سنة 2003م. وقد تناول في عدد من مباحثها مجلد الرؤى السردية من جانب نظري وتم تطبيقها على مقاطع سردية اخذت كمثلة من الروايات التي اعتمدتتها الدراسة.

تعد هذه الدراسة الموسومة بـ (مستويات وجة نظر السارد العليم بكل شيء في رواية الانهيار للروائي محمد موكري) اضافة اخرى الى دراسات السابقة وتأتي اهميتها في بحث و تحليل مستويات الزمان والمكان والتعبير لاحدى انواع الرؤى السردية السائدۃ في الرواية الكردية وبالاخص في الرواية (الانهيار). يتضمن هذا البحث فصلين وستة محاور. تناولنا في الفصل الاول بمحاوره الثلاثة مفهوم وجة النظر وانواعها وبيّنا فيها وجة النظر السارد العليم بكل شيء. وفي الفصل الثاني تم دراسات مستويات وجة نظر السارد العليم بكل شيء عبر محاور ثلاث كالآتي:

المحور الاول: مستوى الزمن.

المحور الثاني: مستوى المكان.

المحور الثالث: مستوى التعبير.

بالاضافة الى ذلك قام الباحث بتثبيت أهم النتائج التي خرجت بها الراسة ومنها:

- 1 عدم امكانية الفصل بين مستويات وجهة نظر السارد العليم بكل شئ. لترابطها العضوي واثر بعضها على بعض واستخدامها من قبل الكاتب لخدمة وجهة نظره الموضوعية.
  - 2 المنظور المستخدم في هذه الرواية، منظور السارد العليم الذي ينظر من خارج الحدث الى شخصيات والاحداث ويقدم تقييماته ووصفه من هناك.
  - 3 السارد في هذه الرواية يمثل وجهة نظر الروائي ولا ينفصل عنه.
  - 4 معظم شخصيات هذه الرواية، الرئيسية منها والثانوية يمثلون وجهة نظر الروائي والسارد الموضوعي.
  - 5 استقاد الروائي من زمن الاحداث وبينة الشخصيات وتعبيراتهم للتعبير عن وجهة نظره.
  - 6 تكون هذه الرواية، من النوع المونوفوني او مونولوجي (ذات صوت واحد)، لذلك بقيت وجهة نظر الروائي وشخصياته كما هي دون اي تغير مهم من بداية السرد حتى نهايته.
  - 7 لعدم ادراك الروائي ضرورة اختلاف لغته عن لغة شخصياته لا يستطيع القارئ بسهولة ان يفرق بين مستويات تعبير تلك الشخصيات وكيفية تعبير الروائي عن وجهات نظره.
  - 8 تعد هذه الرواية، رواية سياسية تتناول ثلاثة احداث واقعية، في حياة الامة الكردية:
    - أ - مأساة سقوط جمهورية مهاباد عام 1946.
    - ب - مأساة نكسة ثورة ايلول عام 1975.
- ح - بدء ثورة جديدة في كرستان العراق بعد اشهر قليلة من نكسة عام 1975.
- وكل هذه الاحداث تم تقديمها من زاوية نظر السارد الموضوعي عبر مستويات الزمن والمكان والتعبير.

Abstract

Narrative visions is an old and modern subject. It is old because Plato dealt with in his republic. Then Aristotle followed him later. But it was forgotten or neglected until the previous century in that the American novelist Henry James treated it of and deeply studied it particularly in the introduction of some of his stories. Thus, it has become a modern subject and researchers and critics in the field of the story and novel returned to it and were concerned with it more deeply and discussed its relationship with the whole of the narrative structure and its formal elements like its relationship with the style and narrative forms in addition to its relationship and effect in the manner of selecting the narrative form in the story and novel. Persy lobok, jan boyon, bakhteen, jerar jenet, todorof, and others presented valuable studies which in turn affect the development of the European literary criticism as well as the manner of writing a novel in its modern form.

These studies made some eastern critics of Arabs, and others like Dr. Size Ahmed Qasim, Morise abu Nadher, Dr. Shuja Muslim Al-ani, Jamal Mir Sadiqi and Ibraheem Yunisi deal with the mentioned subjected of narrative visions and explain their effect on the writing of Arabic and Persian stories and Novels.

Concerning Kurdish writers, critics, and researchers, they seldom treated of this subject. The history of the first study presented in Kurdish dates back, as far as I know in this field, to the year 1960. this was presented by the Kurdish novelist Hussein Arif in an article entitled "narrative forms" which published in blesa (spark) magazine. After that no studies deserving importance in the same subject till the ninth decade of the mentioned century appeared when a number of academic researchers like Parez Sabir and Nejm Khalid Najmaddin who studied and applied it to the Kurdish story and novel. The researcher Parez Sabir dealt with this subject briefly in her master thesis entitled " the artistic structure of the Kurdish story from its beginning till the end of the second world war" and presented to college of Arts- Salahaddin university to obtain master degree in the Kurdish literature. She applied the classification of jan boyon for kinds of narrative visions to a group of Kurdish stories. After that the researcher Nejm Khalid Najmaddin carried out a study entitled " time structure in three examples of Kurdish novels" in 2003. In a number of it's section, he discussed all narrative visions from theoretical viewpoint and applied them to narrative section taken as example from novels the study relied on.

This study entitled " levels of the viewpoint of the narrator who knows everything in the novel (The Collapse) of the novelist Muhammad Mukri" is added to other previous studies. It's importance lies in discussing and analyzing levels of time, place and expression of one of the kinds of narrative visions prevailing in the Kurdish novel particularly in the novel the " The Collapse".

This research consists of two chapters and six axes. The first chapter with its three axes deals with the concept of viewpoint and its types. The most important viewpoints of the narrator who is aware of everything. The second chapter studies levels of the viewpoint of the narrator who knows everything through three axes as follows:

- 1- Time level.
- 2- Place level.
- 3- Expression level.

In addition to that, the researcher presented the most important results reached at and as follows:

- 1- The impossibility of separating between levels of the viewpoint of the narrator who knows everything because of their use by the writer to serve his objective viewpoint.

- 2- The perspective used in this novel is the perspective of the narrator who knows everything and who looks from the outside of the event at characters and events and he presents his evaluation and description from there.
- 3- The narrator in this novel represents the viewpoint of the novelist and he is not separated from him.
- 4- Most primary and secondary characters of this novel represent the objective viewpoint of the novelist and the narrator.
- 5- The novelist benefited from the time of the events, the environment of the characters, and their expressions to express their viewpoint.
- 6- As this novel is of the monophony or monologue (of one voice), the viewpoint of the novelist and his characters remain as they are without any important changes from the beginning of the narration until its end.
- 7- As the novelist does not realize the necessity of difference of his language from the language of his characters, the reader cannot differentiate easily between levels of expressing those characters and the manner of the novelist expressing his viewpoint.
- 8- This is apolitical novel dealing with three realistic events in the life of the Kurdish nation:
- a- The disaster of fall of mahabad republic in 1946.
  - b- The disaster of aylul revolution relapse in 1975.
  - c- The beginning of anew revolution in Iraqi Kurdistan after a few months from 1975 relapse.

All these events were presented from the objective viewpoint of the knowing narrator through levels of time, and expression.